

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETO
ŽEMĖS ŪKIO
AKADEMIJA

**Profesinių kompetencijų ir įgūdžių tobulinimas žemės
ūkio sektoriuje dirbantiems asmenims
Nr. 24PM-KK-23-1-90006-PR001**

Mokymo kursai

***Žemės ūkis ir biologinės įvairovės
išsaugojimas: ką turi žinoti ūkininkai,
tvarkantys EB svarbos buveines***

(Trukmė 8 ak. val., kodas – 50520001)

Vytauto Didžiojo universitetas Žemės ūkio akademija, 2024

MOKYMŲ MEDŽIAGA

**ŽEMĖS ŪKIS IR BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS: KĄ TURI ŽINOTI
ŪKININKAI, TVARKANTYS EB SVARBOS BUVEINES**

GIEDRĖ IVAVIČIŪTĖ

DAINORA JANKAUSKIENĖ

2024

1. LIETUVOS SAUGOMOS TERITORIJOS

1.1. Saugomų teritorijų sistema

Saugomos teritorijos steigiamos siekiant išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus (vertybes), kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą, gamtos išteklių subalansuotą naudojimą ir atkūrimą, sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui, moksliniams tyrimams ir aplinkos būklės stebėjimams, propaguoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus ir objektus (vertybes).

Šiuo metu Lietuva turi moksliniais tyrimais pagrįstą saugomų teritorijų sistemą. Jos bruožai: įvairumas, reprezentatyvumas, kompleksiškumas, pakankamumas, tolygumas, susietumas, lankstumas.

Saugomų teritorijų sistemą sudaro šios saugomų teritorijų kategorijos:

1. Konservacinės apsaugos prioriteto teritorijos. Šiai kategorijai priskiriami šie saugomų teritorijų tipai: rezervatai, draustiniai ir paveldo objektai;

2. Atkuriamosios apsaugos prioriteto teritorijos. Šiai kategorijai priskiriami šie saugomų teritorijų tipai: atkuriamieji sklypai, genetiniai sklypai;

3. Ekologinės apsaugos prioriteto teritorijos. Šiai kategorijai priskiriamos ekologinės apsaugos zonos;

4. Kompleksinės saugomos teritorijos. Šiai kategorijai priskiriami šie saugomų teritorijų tipai: valstybiniai parkai – nacionaliniai ir regioniniai parkai, biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijos – biosferos rezervatai ir biosferos poligonai.

ES sausumoje saugomos teritorijos sudaro - 26 proc., iš jų 18 proc. – „Natura 2000“; saugomos teritorijos jūrinės dalyje – 11 proc., iš jų 3 proc. – „Natura 2000“. Lietuvoje saugomos teritorijos sudaro 17,64 proc., 13 proc. sudaro „Natura 2000“, apie 1 proc. teritorijos sudaro rezervatai.

2024 m. duomenimis, Lietuvos saugomos teritorijos užima 1151 tūkst. ha, t.y.: valstybiniai rezervatai (19330,51 ha), draustiniai (465032,58 ha), atkuriamieji sklypai (875,42 ha), valstybiniai parkai (971197,46 ha), biosferos rezervatai (18573,84 ha), biosferos poligonai (343850,83 ha), „Natura 2000“ teritorijos (173750,3 ha).

Lietuvoje yra **5 nacionaliniai parkai**: Aukštaitijos, Dzūkijos, Kuršių nerijos, Trakų istorinis ir Žemaitijos nacionaliniai parkai. Bendras nacionalinių parkų užimamas plotas sudaro – 156599 ha.

Lietuvoje yra **30 regioninių parkų**, vienas jų – istorinis. Bendras regioninių parkų užimamas plotas sudaro – 452 134 ha.

Lietuvos regioninius parkus pagal kraštovaizdžio pobūdį galima sugrupuoti į šias grupes:

- Pajūrio ir pamaro parkai: Pajūrio, Nemuno deltos;
- Upių slėnių parkai: Dubysos, Krekenavos, Nemuno kilpų, Neries, Pagramančio, Panemunių, Salantų, Ventos;
- Ežerų parkai: Asvejos, Metelių, Sartų, Veisiejų;
- Slėniuotų ežerų kalvynų: Aukštadvario, Gražutės, Kurtuvėnų, Labanoro, Sirvėtos, Varnių, Vištyčio;
- Paslėnių: Kauno marių, Pavilnių ir Rambynų;
- Plynausčių ir lygumų: Tytuvėnų, Biržų ir Žagarės;
- Sudėtingų tipologiškai skirtingų kompleksų: Anykščių, Dieveniškų istorinis ir Verkių.

Rezervatai – griežčiausiai saugomos teritorijos, steigiamos moksliniu požiūriu vertingam gamtiniam arba kultūriniam Lietuvos kraštovaizdžiui saugoti ir tirti. Ūkinė veikla juose draudžiama.

Pagal steigimo ir veiklos organizavimo ypatumus gali būti:

- valstybiniai rezervatai;
- rezervatai, esantys kompleksinėse saugomose teritorijose: valstybiniuose parkuose ir biosferos rezervatuose;
- rezervatinės apyrbės.

Lietuvoje yra 3 gamtiniai (Čepkelių, Kamanų ir Viešvilės) ir 2 kultūriniai (Kernavės ir Vilniaus pilių) valstybiniai rezervatai, 36 gamtiniai ir 2 kultūriniai rezervatai, esantys Trakų istoriniame nacionaliniame parke, ir 1 rezervatinė apyrbė (Dubravos).

Draustiniuose neleidžiama veikla, galinti pakenkti saugomiems kompleksams bei objektams. Įstatymu nustatytas veiklos reglamentavimas yra vienodas valstybiniams ir savivaldybių draustiniams, taip pat valstybiniuose parkuose ir biosferos rezervatuose esantiems draustiniams.

Draustinių paskirtis yra:

- išsaugoti gamtos ir kultūros paveldo teritorinius kompleksus (vertybes), vietas;
- užtikrinti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę bei ekologinę pusiausvyrą;
- išsaugoti laukinių augalų, gyvūnų bei grybų buveines ir rūšis, genetiniu požiūriu vertingas jų populiacijas;
- sudaryti sąlygas moksliniams tyrimams ir pažintiniam turizmui;
- propaguoti gamtos ir kultūros paveldą.

Pagal saugomų vertybių pobūdį **draustiniai** skirstomi į:

- gamtinius (geologiniai, geomorfologiniai, hidrografiniai, pedologiniai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, genetiniai, telmologiniai, talasologiniai),
- kultūrinius (archeologiniai, istoriniai, etnokultūriniai, urbanistiniai / architektūriniai),
- kompleksinius (kraštovaizdžio).

Lietuvoje yra 1017 draustiniai, užimantys 465032,58 ha plotą.

Gamtos paveldo objektai – atskiri arba tankias grupes sudarantys gamtos paveldo objektai – kraštovaizdžio elementai, kuriems dėl jų vertės teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas. Vertingiausi paveldo objektai skelbiami gamtos paminklais.

Gamtos paveldo objektai skirstomi į: geologinius, geomorfologinius, hidrogeologinius, hidrografinius, botaninius, zoologinius.

Lietuvoje yra 911 gamtos paveldo objektas ir jie užima 144,63 ha.

Atkuriamosios apsaugos prioriteto (atkuriančios ir palaikančios) teritorijos – tai teritorijos, kuriose saugomi, atkuriami, palaikomi, gausinami bei ribotai naudojami veiklai ir visuomenei svarbūs gamtos ištekliai. Atkuriamieji sklypai skirti veiklos nuskurdintoms gamtos išteklių rūšims arba jų kompleksams apsaugoti, atkurti, pagausinti bei ribotai naudoti gamtos išteklius. Šiuo metu Lietuvoje yra 3 atkuriamieji sklypai.

Biosferos rezervatai skirti tarptautinei biosferos pokyčių stebėsenos programai įgyvendinti ir gamtosaugos eksperimentams atlikti reprezentaciniuose natūraliuose gamtinių zonų kompleksuose bei juos supančiose teritorijose. Kol kas Lietuvoje yra vienintelis Žuvinto biosferos rezervatas.

Biosferos poligonai steigiami nacionalinei ir regioninei aplinkos stebėsenai vykdyti ypatingą geoekologinę svarbą turinčiose teritorijose.

Biosferos poligonai steigiami Europos Bendrijos svarbos paukščių ir kitoms rūšims bei natūralioms buveinėms išsaugoti, užtikrinant palankią jų būklę, rūšių ir buveinių būklės stebėsenai ir moksliniams tyrimams vykdyti, informacijai apie rūšių įvairovę kaupti, analizuoti, kokią poveikį natūralioms ekosistemoms daro žmogaus veikla, gamtosaugos eksperimentams natūraliuose gamtiniuose kompleksuose ir aplinkinėse teritorijose atlikti, gamtos išteklių subalansuotam naudojimui ir atkūrimui užtikrinti, biologinės įvairovės išsaugojimo idėjoms ir būdams propaguoti. Šiuo metu Lietuvoje yra 32 biosferos poligonai.

1.2. Tarptautinės svarbos saugomos teritorijos Lietuvoje

Lietuvoje yra saugomų teritorijų, kurių vertė pranoksta nacionalinę, jos svarbios ir visos Europos ar pasaulio visuomenei. Tai - teritorijos įrašytos į Pasaulio kultūros ir gamtos sąrašą, saugomos Ramsaro konvencijos ir „Natura 2000“ teritorijos.

Pasaulio paveldo teritorijos. Lietuvoje yra 4 vietovės, turinčios išskirtinę pasaulinę vertę ir įtrauktos į Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą: Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija, Kernavės archeologinė vietovė, Struvės geodezinis lankas.

Ramsaro konvencijos saugomos teritorijos. Lietuva Ramsaro konvenciją ratifikavo 1993 m., pripažindama, kad pelkės ir vandenys yra svarbūs ekonominės, kultūrinės, mokslinės ir rekreacinės vertės ištekliai, kurių praradimas būtų nepataisomas, ir siekdama užkirsti kelią vis didėjančiam brovimuisi į šlapynes, įsipareigojo užtikrinti ilgalaikį jų augalijos ir gyvūnijos išsaugojimą, derinant toliaregišką nacionalinę politiką su tarptautiniais veiksmais.

7-ios gamtiniu požiūriu ypač vertingos Lietuvos teritorijos įrašytos į Ramsaro saugomų tarptautinės reikšmės šlapynių sąrašą: Čepkelių, Kamanų, Viešvilės gamtiniai rezervatai, dalis Žuvinto biosferos rezervato, Nemuno deltos regioninis parkas, Girutiškio pelkė, Adutiškio-Svylos-Birvėtos šlapynių kompleksas.

Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipai – buveinių tipai, kurie europinėje teritorijoje valstybių narių, kurioms taikoma Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo:

- gali išnykti jų natūraliame areale;
- arba yra natūraliai paplitę nedideliame areale dėl regresijos arba dėl jiems būdingo riboto arealo;
- arba yra išskirtiniai pavyzdžiai, turintys vieno ar kelių biogeografinių regionų būdingų bruožų.

Tokie buveinių tipai yra arba gali būti įrašyti į Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipų, kurių apsaugai būtina nustatyti saugomas teritorijas, sąrašą, kurį tvirtina Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgaliota institucija.

Europos bendrijos svarbos rūšys – gyvūnų ir augalų, egzistuojančių europinėje teritorijoje valstybių narių, kurioms taikoma Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, rūšys, kurios:

- yra nykstančios, išskyrus rūšis, kurių natūralaus arealo pakraščio dalis toje teritorijoje yra nedidelė ir kurioms negresia išnykimas ar kurios nėra pažeidžiamos Vakarų Palearktikos regione;
- yra pažeidžiamos, tai yra manoma, kad netolimoje ateityje jos gali būti priskirtos nykstančiųjų kategorijai, jei ir toliau veiks tai lemiantys veiksniai;

- yra retos, tai yra rūšys, kurių mažos populiacijos šiuo metu nėra nykstančios ar pažeidžiamos, bet yra pavojus, kad jos gali tokiomis tapti dėl to, kad rūšys gyvena geografiškai apribotose teritorijose arba yra retai išsidėsčiusios didesniame areale;

- yra endeminės ir joms reikalingas išskirtinis dėmesys dėl specifinio jų buveinės pobūdžio ir (arba) dėl jų naudojimo galimo poveikio jų buveinei ir (arba) jų apsaugos būklei.

Tokios rūšys Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių įstatymo nustatyta tvarka yra arba gali būti įrašytos į Europos bendrijos svarbos augalų ir gyvūnų rūšių sąrašus.

Europos ekologinis tinklas „Natura 2000“ – tai Europos svarbos saugomų teritorijų tinklas, susidedantis iš buveinių ir paukščių bei kitų rūšių apsaugai svarbių teritorijų. Jis skirtas išsaugoti, palaikyti ir prireikus atkurti natūralias buveines, gyvūnų ir augalų rūšis Europos Bendrijos teritorijoje.

Iki „Natura 2000“ ekologinio tinklo sukūrimo Europa nuėjo ilgą kelią. Antroje praėjusio amžiaus pusėje labai suklestėjo Vakarų Europos pramonė, žemės ūkis. Sparčiai daugėjo žmonių, plėtėsi miestai, tankėjo įvairių kelių tinklas. Dėl ūkinės veiklos buvo sunaikintos ar labai pažeistos natūralios gamtinės teritorijos. Ypač sumažėjo šlapžemių, natūralių pievų, natūralių miškų. Pelkės, šlapios pievos buvo nusiausintos ir paverstos dirbama žeme ar kultūrinėmis ganyklomis. Daug natūralių miškų su gausia žolinių ir sumedėjusių augalų rūšine įvairove buvo iškirsti ir paversti plantaciniais ar pusiau plantaciniais miškais. Jie buvo apsodinti pramonei reikalingais vienos ar tik kelių greitai augančių rūšių medžiais. Nykstant natūraliai gamtai sumažėjo įvairių gyvūnų, kai kurios rūšys atsidūrė ties išnykimo slenksčiu.

„Natura 2000“ teritorijos steigiamos pagal dvi Europos Sąjungos direktyvas:

- Paukščių direktyvą.
- Buveinių direktyvą.

Įvairios tarptautinės ir vietos visuomeninės gamtosauuginės organizacijos ragino savo šalių vyriausybes imtis ryžtingų priemonių dar išlikusioms gamtos vertybėms išsaugoti.

Buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nustatymas. Buveinių apsaugai svarbios teritorijos nustatomos vietovėse, kuriose yra Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipai ir Europos bendrijos svarbos rūšių buveinės. Teritorijos atrenkamos atsižvelgiant į tai, kokią Lietuvos Respublikos teritorijos dalį užima Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipai ir rūšių, kurioms išsaugoti reikia nustatyti buveinių apsaugai svarbias teritorijas, buveinės.

Kiekiu ir dydžiu tinkamiausios paukščių apsaugai svarbios teritorijos nustatomos vadovaujantis moksliniais tyrimais ir atsižvelgiant į laukinių paukščių apsaugos poreikį

geografiniame jūros ir sausumos plote, apimančiame europinę teritoriją valstybių narių, kurioms taikoma Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo.

Nustatant jas, siekiama šių tikslų:

- kad savo areale išliktų ir veistų tokios į Europos bendrijos svarbos paukščių rūšių sąrašą įrašytos paukščių rūšys:

- kurioms gresia pavojus išnykti;
- kurioms gali pakenkti tam tikri jų buveinių pokyčiai;
- kurios laikomos retomis dėl jų mažų populiacijų ar riboto arealo;
- kurioms dėl specifinio jų buveinių pobūdžio reikia išskirtinio dėmesio.

Vertinant visada remiamasi laukinių paukščių rūšių populiacijų gausumo tendencijomis ir pokyčiais;

- kad būtų išsaugotos nuolatos aptinkamų migruojančių laukinių paukščių rūšių, neįrašytų į Europos bendrijos svarbos paukščių rūšių sąrašą, veisimosi, šėrimosi, žiemojimo ir poilsio teritorijos, esančios jų migracijos kelyje, kreipiant išskirtinį dėmesį šlapžemių, ypač tarptautinės svarbos, apsaugai.

Vietovių, kuriose nustatomos paukščių apsaugai svarbios arba buveinių apsaugai svarbios teritorijos, atrankos kriterijus tvirtina Vyriausybės įgaliota institucija. Tvirtinant buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijus, nustatoma, kurie Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipai, augalų ir gyvūnų rūšys yra prioritetiniai natūralių buveinių tipai, prioritetinės augalų ir gyvūnų rūšys.

Sprendimas dėl buveinių ir paukščių apsaugai svarbios teritorijos nustatymo Europos bendrijos svarbos teritorijoje arba vietovėje, atitinkančioje paukščių apsaugai svarbios teritorijos atrankos kriterijus, gali būti priimtas, jeigu yra bent viena iš šių sąlygų:

- vietovė yra Lietuvos Respublikos saugomoje teritorijoje;
- vietovė arba jos dalis nepatenka į Lietuvos Respublikos saugomą teritoriją, tačiau Vyriausybės įgaliota institucija, išanalizavusi vietovėje veiklą reglamentuojančius dokumentus, nustatė, kad reikiamą apsaugą garantuoja vietovei taikomos įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatos, teritorijų planavimo dokumentų sprendiniai, su žemės savininkais ar valdytojais sudarytos apsaugos sutartys.

Jeigu aukščiau nurodytų sąlygų nėra, buveinių ar paukščių apsaugai svarbi teritorija atitinkamoje vietovėje nustatoma įsteigus joje Lietuvos Respublikos saugomą teritoriją (parenkant geriausiai atitinkančią saugotinų objektų apsaugos ir tvarkymo poreikius saugomos teritorijos rūšį) arba pakeitus greta esančios Lietuvos Respublikos saugomos teritorijos ribas,

arba papildžius reikiamus teritorijų planavimo dokumentus apsaugą numatančiais sprendiniais, arba sudarius apsaugos sutartis su žemės savininkais ar valdytojais. Reikiamos apsaugos vietai suteikimo veiksmai numatomi ir įgyvendinami pagal Vyriausybės įgalios institucijos patvirtintą ir paskelbtą vietovės gamtotvarkos planą.

Vyriausybės įgalios institucija apie nustatytas paukščių apsaugai svarbias teritorijas reikiamą informaciją pateikia Europos Komisijai pagal šios nustatytą formą, kad Europos Komisija galėtų imtis atitinkamų iniciatyvų bendradarbiavimui užtikrinti, kuris būtinas, kad paukščių apsaugai svarbios teritorijos sudarytų nuoseklią visumą, atitinkančią laukinių paukščių rūšių apsaugos reikalavimus europinėje teritorijoje valstybių narių, kurioms taikoma Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo.

Vyriausybės įgalios institucijos organizuoja, kad būtų nustatytos būtinos apsaugos priemonės buveinių apsaugai svarbioms teritorijoms, ir prireikus įgyvendina atitinkamus tvarkymo dokumentus, parengtus specialiai šioms teritorijoms ar įtrauktus į kitus plėtros planus, ir užtikrina, kad atitinkamais įstatymais, administracinėmis priemonėmis arba su žemės savininkais ir valdytojais sudaromomis apsaugos sutartimis būtų nustatytos apsaugos priemonės, atitinkančios teritorijose esančių Europos bendrijos svarbos natūralių buveinių tipų, augalų ir gyvūnų rūšių ekologinius reikalavimus.

Planai ir projektai, neskirti arba nebūtini buveinių apsaugai svarbios teritorijos tvarkymui, bet galintys ją reikšmingai paveikti individualiai arba kartu su kitais planais ar projektais, turi būti tinkamai vertinami dėl galimo poveikio teritorijai Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatyme ar Vyriausybės tvirtinamame Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos apraše nustatyta tvarka, atsižvelgiant į teritorijos gamtosauginius tikslus. Atsižvelgdamos į poveikio teritorijai vertinimą, valstybės ar savivaldybių institucijos ar įstaigos gali pritarti planui ar projektui tik įsitikinusios, kad planas ar projektas neigiamai nepaveiks nagrinėjamos teritorijos vientisumo, ir prireikus išsiaiškinusios visuomenės nuomonę.

Jeigu planas ar projektas, nepaisant poveikio teritorijai neigiamo įvertinimo ir nesant kitų alternatyvių sprendimų, privalo būti įgyvendintas dėl įpareigojančių svarbesnio visuomenės intereso priežasčių, tarp jų socialinio ir ekonominio pobūdžio, įgyvendinamos visos kompensacinės priemonės, kad bendras „Natura 2000“ tinklo vientisumas būtų išsaugotas.

Būtinų apsaugos priemonių buveinių ir paukščių apsaugai svarbioms teritorijoms nustatymas. Yra nustatytos šios būtinos apsaugos priemonės:

- apsaugos sutarčių su privačios žemės savininkais ir valstybinės žemės valdytojais sudarymas;

- vidinės miškotvarkos projekto, žemės gelmių išteklių ir ertmių naudojimo projekto, leidimų ir sutarčių, leidimo naudoti medžiojamųjų gyvūnų išteklius medžioklės plotų vietoje, leidimo naudoti žūklės (žvejybos) plotą, kitų gamtos išteklių naudojimą reguliuojančių projektų ir leidimų sąlygų pakeitimas;

- savivaldybių teritorijų miškų išdėstymo žemėtvarkos schemų, miškų tvarkymo schemų pakeitimas, savivaldybių teritorijų ar jų dalių bendrųjų planų pakeitimas nustatant ar pakeičiant gamtinio karkaso ar ekologinio tinklo elementų ribas arba kitus apsaugą užtikrinančius sprendinius;

- gamtotvarkos plane, specialiai parengtame vietai arba integruotame į kitus planus, numatytų aktyvių gamtotvarkos priemonių, skirtų Europos Bendrijos svarbos natūralioms buveinėms ir gyvūnų ar augalų rūšims atkurti arba palaikyti, įgyvendinimas;

- teritorijų planavimo dokumentų, pagal kuriuos steigiamos naujos saugomos teritorijos arba keičiamos esamų saugomų teritorijų ribos, taip pat saugomų teritorijų tvarkymo planų (planavimo schemų), nustatančių saugomų teritorijų naudojimą ir apsaugą reguliuojančias kraštovaizdžio tvarkymo zonas ir tvarkymo priemones, parengimas ir patvirtinimas;

- teisės aktų, reglamentuojančių veiklą teritorijoje, parengimas ir patvirtinimas arba pakeitimas, kad juose nustatytas teritorijų apsaugos ir naudojimo režimas užtikrintų palankios Europos Bendrijos svarbos natūralių buveinių ir gyvūnų ar augalų rūšių apsaugos būklės palaikymą.

Būtinai buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų apsaugos priemonės nustato: Aplinkos ministerija, Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, Saugomų teritorijų direkcijos, Valstybinė miško žemę patikėjimo teise valdanti VĮ Valstybinių miškų urėdija, kitos valstybės įmonės ir organizacijos, Aplinkos apsaugos departamentas prie Aplinkos ministerijos, Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos, Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybinės reikšmės vidaus vandenų kelių valdytojas, kitos valstybės institucijos.

Paukščių apsaugai svarbios teritorijos (PAST). Daugiausia buvo pabrėžiama paukščių apsauga, nes dėl didelio visuomenės domėjimosi gana gerai buvo žinoma vis blogėjanti jų rūšių ir populiacijų būklė.

Europos Bendrijos šalys narės 1979 m. priėmė direktyvą dėl laukinių paukščių apsaugos (Tarybos direktyva dėl laukinių paukščių apsaugos 79/409/EEB). Šia direktyva siekiama apsaugoti visų rūšių laukinius paukščius, natūraliai paplitusius ES valstybių narių, europinėje teritorijoje. Ji apima šių rūšių apsaugą, tvarkymą, kontrolę ir nustato jų naudojimo taisykles. Direktyva taikoma paukščiams, jų kiaušiniams, lizdams ir buveinėms.

Rūšims, kurios Europos mastu yra retos, nykstančios, paplitusios ribotame areale ir kurioms gali pakenkti tam tikri jų buveinių pokyčiai, valstybės narės turi įsteigti specialias Paukščių apsaugai svarbias teritorijas (PAST). Šios rūšys išvardytos Paukščių direktyvos I priedo sąrašė. Jame yra 181 Europoje gyvenanti paukščių rūšis. Lietuvoje per 55 šiame priede minimos rūšys.

Buveinių apsaugai svarbios teritorijos (BAST). Buveinių direktyva (Tarybos direktyva dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos 92/43/EEB) priimta 1992 m., ji skirta Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos konvencijos (Berno konvencija) įgyvendinimui paspartinti. Buveinių direktyvos ir Berno konvencijos tikslai - labai panašūs. Dėl kontrolės mechanizmų stokos Berno konvencija buvo lėtai įgyvendinama, todėl išsaugant natūralią gamtą buvo būtina imtis daug aktyvesnių veiksmų. Nepaisant atskirų šalių pastangų, laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos būklė Europoje nuolat blogėjo. Pavyzdžiui, iš Europoje augančių 10 tūkst. augalų rūšių beveik trečdalis yra nykstančios, o 27 yra ties visiško išnykimo riba.

Buveinių direktyvos tikslas yra išsaugoti biologinę įvairovę Europoje pagal bendrus kriterijus kuriant saugomų teritorijų tinklą. Pripažįstama, kad gyvoji gamta sėkmingai išsaugota gali būti tik tada, kai yra saugomi ne pavieniai biotopai, o sudėtingi buveinių kompleksai, atitinkantys įvairius ekologinius rūšių ir jų bendrijų poreikius. Dėl to buveinių direktyvos I priede pateikiamas sąrašas Europos Sąjungai svarbių natūralių buveinių tipų, kurių apsaugai būtina išskirti specialias saugomas teritorijas, o II priede išvardytos augalų ir gyvūnų rūšys, kurių apsaugai reikia steigti specialias saugomas teritorijas.

Pagal Buveinių direktyvą, būtina visais veiksmais siekti išlaikyti, prireikus ir atkurti Europos Bendrijos svarbos palankią natūralių buveinių, laukinių gyvūnų ir augalų rūšių apsaugos būklę.

Pagal Paukščių ir Buveinių direktyvų reikalavimus „Natura 2000“ tinklo teritorijas būtina tinkamai saugoti ir tvarkyti taikant įvairias suderintas priemones. Lietuvoje susiformavo nuomonė, kad saugomose teritorijose draudžiama ar bent labai ribojama bet kokia ūkinė veikla. „Natura 2000“ tinklas nekuria ir neturi tikslo kurti rezervatų, kuriuose viskas būtų uždrausta. Dažnai buveinių būklė priklauso nuo to, ar yra tęsiama jas suformavusi ūkinė veikla, todėl neretai būtina tęsti ekstensyvią žemės ūkio veiklą, ypač pusiau natūraliose buveinėse.

Geriausias tokių buveinių pavyzdys yra pievos. Lietuva yra miškų zonoje, todėl nešienaujamos pievos per kelerius metus užaugtų krūmais ir medžiais.

Lietuvoje yra identifikuotos 9 tipų įvairiarūšių žolynų gausios pievų buveinės, kurios turi būti saugomos, todėl steigiant „Natura 2000“ teritorijas draudžiamos arba ribojamos tik nedaugelis veiklų, kurios kelia tiesioginę grėsmę gamtinėms vertybėms.

Pagal Buveinių direktyvos 6 straipsnį, bet kokie planai ir projektai, nesusiję su buveinių tvarkymu, bet galintys turėti neigiamą joms įtaką, turi būti įvertinti dėl neigiamo poveikio teritorijai. Atsižvelgdamos į įvertinimo išvadas, kompetentingos nacionalinės institucijos pritaria planui ar projektui tik įsitikinusios, kad jis neigiamai nepaveiks teritorijos. Tuo atveju, kai alternatyvų nėra, o numatyti projektai reikalingi ypač svarbiems visuomenės poreikiams tenkinti ir neigiamas poveikis neišvengiamas, šalis narės turi imtis kompensacinių priemonių, kad būtų užtikrintas „Natura 2000“ tinklo vientisumas.

Remiantis Saugomų teritorijų valstybės kadastro duomenimis, šalyje yra 85 paukščių apsaugai svarbios teritorijos, kurių bendras plotas užima 565080 ha, 605 buveinių apsaugai svarbių teritorijų (įskaitant vietas, atitinkančias gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijus), kurių bendras plotas užima 795016 ha.

Bendras pagal abi ES direktyvas nustatytų „Natura 2000“ teritorijų plotas yra 934485 ha. „Natura 2000“ tinklas Lietuvoje dar nėra užbaigtas, iki šiol siūlomos naujos vietovės pagal Buveinių direktyvą.

Lietuvoje ir jos teritorinėje jūroje aptinkami 54 EB svarbos natūralių buveinių tipai ir 106 EB svarbos augalų ir gyvūnų rūšys, kurioms steigiamos specialios saugomos teritorijos, ir daugiau nei 40 EB svarbos rūšių, kurioms reikalinga griežta apsauga. Pagal buveinių grupes 62 proc. nuo visų buveinių ploto sudaro miškų buveinės, užimančios 2716,73 kv. km ir patenkančios į 12,75 proc. šalyje esančių miškų. Pievų ir joms artimų buveinių plotas užima 18 proc. (766,26 kv. km), vandens buveinių – 13 proc. (567,56 kv. km), pelkių buveinių – 6 proc. (273,58 kv. km) ir smėlynų buveinių 1 proc. (25,11 kv. km) nuo visų buveinių.

Lietuvoje „Natura 2000“ tinklas susijęs su žaliaja infrastruktūra, kuri šalyje dalinai įgyvendinama per vientisą gamtinio ekologinio kompensavimo teritorijų tinklą vadinamą gamtiniu karkasu, jungiančiu gamtinio pobūdžio saugomas teritorijas ir kitas ekologiškai svarbias vandenių, miškų, žemės ūkio ir kitos paskirties teritorijas, taip pat ir urbanizuotose teritorijose, kuriose žaliosios infrastruktūros sukūrimas yra ypač svarbus ir reikalingas.

Lietuvos Respublikos saugomos teritorijos ar jų dalys gali būti įtraukiamos į „Natura 2000“ tinklą. Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencijos nustatyta tvarka vertingiausioms Lietuvos teritorijoms gali būti suteikiamas išskirtinės pasaulio paveldo vietovės statusas. Gamtinio pobūdžio saugomas ir kitas ekologiškai svarbias teritorijas, užtikrinančias

kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą, į krašto tvarkymą subalansuojančią bendrą sistemą jungia gamtinis karkasas.

„Natura 2000“ teritorijų tinklas maksimaliai integruojamas į nacionalinių saugomų teritorijų sistemą. Šiuo metu „Natura 2000“ teritorijų statusas daugiausia yra suteiktas esamoms saugomoms teritorijoms (rezervatams, draustiniams, nacionaliniams ir regioniniams parkams, biosferos rezervatui, biosferos poligonams, kt.) arba jų dalims.

2. ŽALIASIS KURSAS

Europos žaliasis kursas yra ES strategija, skirta 2050 m. tikslui pasiekti. Europos žaliasis kursas yra politikos iniciatyvų rinkinys, kuriuo siekiama padėti ES vykdyti žaliąją pertvarką, o galutinis tikslas – iki 2050 m. užtikrinti poveikio klimatui neutralumą.

Rinkinys apima iniciatyvas klimato, aplinkos, energetikos, transporto, pramonės, žemės ūkio ir tvaraus finansavimo srityse. Pasirengimo įgyvendinti 55 proc. tikslą priemonių rinkiniu siekiama žaliajame kurse nustatytus klimato srities užmojus paversti teisės aktais.

Šis rinkinys – tai pasiūlymai peržiūrėti su klimatu, energetika ir transportu susijusius teisės aktus ir įgyvendinti naujas teisėkūros iniciatyvas, kad ES teisės aktai būtų suderinti su ES klimato srities tikslais.

Pagal Europos klimato teisės aktą nustatoma, kad pasiekti ES klimato srities tikslą – iki 2030 m. bent 55 proc. sumažinti ES išmetamų teršalų kiekį – yra teisinė pareiga. ES šalys rengia naujus teisės aktus, kad pasiektų šį tikslą ir iki 2050 m. užtikrintų ES poveikio klimatui neutralumą.

Dabar Pastangų pasidalijimo reglamente valstybėms narėms yra nustatyti privalomi metiniai išmetamo šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio tikslai sektoriuose, kuriems netaikoma ES apyvartinių taršos leidimų prekybos sistema (ES ATLPS) arba Reglamentas dėl žemės naudojimo, žemės naudojimo keitimo ir miškininkystės (LULUCF). Tie sektoriai yra: kelių ir vidaus jūrų transporto, pastatų, žemės ūkio, atliekų, mažosios pramonės.

Naujosiomis taisyklėmis, kurios yra Pasirengimo įgyvendinti 55 proc. tikslą priemonių rinkinio dalis, ES lygmens išmetamo šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio mažinimo atitinkamuose sektoriuose tikslas 2030 m. bus padidintas nuo 29 proc. iki 40 proc., palyginti su 2005 m. Pagal jas atitinkamai atnaujinti ir nacionaliniai tikslai.

Žemės naudojimo, žemės naudojimo keitimo ir miškininkystės (LULUCF) reglamente nustatytas privalomas ES įsipareigojimas sumažinti išmetamų teršalų kiekį ir padidinti absorbuojamą žemės naudojimo ir miškininkystės sektoriuose.

Naujosiomis taisyklėmis nustatytas didesnis ES lygmens tikslas, kad grynasis absorbuojamas šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis 2030 m. būtų bent 310 mln. CO₂ ekvivalento tonų. Kiekvienai valstybei narei nustatyti privalomi nacionaliniai tikslai.

Išmetamo šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekio mažinimas yra ne vienintelis būdas užtikrinti poveikio klimatui neutralumą. CO₂ sugėrimas iš atmosferos absorbuojant jį žemėje arba miškuose taip pat padeda mažinti bendrą ES išmetamą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį.

LULUCF taisyklėmis šalinamas anglies pėdsakas, atsirandantis vykdant veiklą, susijusią su žemės ir miškų naudojimo keitimu, naudojimu ir tvarkymu, tiek žmonių, tiek aplinkos naudai. Ši veikla gali būti susijusi su pievomis, žemės ūkio paskirties žeme ir miškais.

Žemės naudojimo ir miškininkystės sektorius ES absorbuoja daugiau anglies dioksido nei išleidžia jo į atmosferą. Taip yra dėl medžių ir augalų gebėjimo sugerti CO₂ iš atmosferos vykstant natūraliam fotosintezės procesui.

Pagal taisykles, ES valstybės narės turi užtikrinti, kad 2021 – 2030 m. dėl žemės naudojimo ir miškininkystės išmetamą sektoriaus teršalų kiekį kompensuotų bent lygiavertis absorbuojamas kiekis (nulinio debeto taisyklė).

2.1. Klimato kaita ir žemės ūkis

Žemės ūkio sektorius laikomas ne tik vienu svarbiausių ekonomikos sektorių, bet ir vienu didžiausių teršėju: pagal išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) kiekį pastarąjį lenkia tik energetikos ir transporto sektoriai.

Naujausiose Tarpvyriausybės klimato kaitos komisijos ataskaitose teigiama, kad nesustabdžius klimato kaitos, jos padariniai bus pražūtingi. 2024 m. duomenimis, Lietuvoje daugiausia šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) išmetė transporto (30 proc.) ir energetikos (29 proc.) sektoriai, trečioje vietoje – žemės ūkis (21 proc.). Pasaulinės tendencijos yra panašios.

Žemės ūkio veikla apima itin sudėtingus biologinius ir ekologinius procesus, todėl, priešingai, nei kitose ūkio veiklose, šiame sektoriuje kur kas sunkiau suvaldyti išmetamųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) išskyrimą. Žemės ūkio sektoriuje išmetamųjų ŠESD mažinimo priemonės skatina ne tik ilgalaikės strategijos, kuriomis siekiama išlaikyti ekologinę pusiausvyrą, bet ir pačių ūkininkų iniciatyvos.

Lietuva jau nuo seno garsėjo kaip žemės ūkio kraštas, net ir šiandien daugiau kaip 50 proc. šalies žemės teritorijos yra naudojama žemės ūkio tikslams. Žemės ūkis Lietuvoje yra vienas svarbiausių šalies ekonomikos sektorių bei kaimiškų vietovių pajamų šaltinių.

Kartu su modernėjančiu pasauliu keičiasi ir žemės ūkis, o per pastaruosius 50 m. šiame sektoriuje įvykę pokyčiai paspartino aplinkos taršą.

Lietuvoje, lyginant su XX a. pradžia, vidutinė metinė temperatūra pakilo 0,7-0,9 °C ir stipriai padaugėjo vasariškai šiltų dienų. Šaltuoju metų laikotarpiu dienų su neigiama temperatūra skaičius mažėja. Taip pat pastebimas didėjantis skystųjų kritulių kiekis šaltuoju periodu, sniego dangos mažėjimas, dažnėjančios pavasario sausros. Visi šie rodikliai rodo, kad Lietuvos neaplenkia pasaulinės tendencijos – klimatas keičiasi ir mūsų šalyje.

Bendrame Europos kontekste Lietuva patenka į sankirtą tarp dviejų biogeografinių regionų: žemyninio ir šiaurinio. Pastebėta, kad keičiantis klimatui, šie regionai slenkasi link Šiaurės. Tai reiškia, kad Lietuvai tampa vis mažiau būdingos šiaurinio regiono sąlygos ir atkeliauja daugiau žemyniniam regionui būdingų klimatinų sąlygų. Tikėtina, kad šis pokytis per ateinančius dešimtmečius pagreitės. Taigi, susiklosčiusi išskirtinė situacija, kai dalis klimato reiškinių lieka stabilūs, o dalis – keičiasi. Nors šie pokyčiai atrodo lėti ir nežymūs, jau dabar pastebimi su tuo susiję reiškiniai: dažnėjančios ekstremalios oro sąlygos, ankstyvesnis augalų žydėjimas, ilgesnis augalų vegetacijos sezonas, naujų augalų, gyvūnų, vabzdžių plitimas, dirvožemio erozija.

Žemės ūkis yra sritis, kurią šie pokyčiai veikia labai stipriai ir, neabejotinai, ūkiai turės prie to prisitaikyti.

Ūkininkavimo įtaka klimato kaitai daugiausia yra susijusi su transporto naudojimu paruošiant dirvą, sėjant, tręšiant, purškiant pesticidais, nuimant derlių.

Pavyzdžiui, N₂O į aplinką patenka iš dirvožemių, t. y. sintetinių ir organinių trąšų, gyvulių mėšlo, liekančio ganyklose, pasėlių likučių, organinių dirvožemių valdymo bei azoto mineralizacijos, taip pat šių dujų į atmosferą patenka ir netiesiogiai – azoto išgaravimo, išplovimo, nutekėjimo būdu.

ŠESD koncentraciją aplinkoje taip pat didina gyvulių žarnyno fermentacijos metu išsiskiriantis didelis metano kiekis (CH₄). Tuo tarpu CO₂ susidarymą žemės ūkio sektoriuje daugiausia lemia žemės ūkio technikos naudojimas. Žemės ūkyje iš viso sunaudojama apie 20 proc. viso sunaudojamo dyzelinio kuro Lietuvoje.

Didelę žalą aplinkai ir poveikį klimato kaitai turi trąšų bei pesticidų naudojimas žemės ūkyje. Naudojant mineralines trąšas pakinta dirvožemio mikroorganizmų rūšių sudėtis, rūgštėja dirvožemis. Rūgščiame dirvožemyje sunkieji metalai lengviau įsisavinami augalų, per kuriuos ir per jais mintančius galvijus patenka į žmogaus organizmą. Dėl intensyvaus trąšų naudojimo žemės ūkyje didėja ir vandens tarša organiniais azoto bei fosforo junginiais - lietaus išplautos mineralinės trąšos patenka į paviršinius vandenį, o per didelę vandens taršą šiais

organiniais junginiais gali sukelti ežerų bei upių pelkėjimo procesus ir taip sutrikdyti vandens ekosistemų pusiausvyrą.

Ne mažiau žalos aplinkai turi ir pesticidų naudojimas. Nors pesticidai žemės ūkio veikloje sumažina kenkėjų bei ligų daromą žalą, jie yra nuodingi žmogui ir gyvūnijai, taip pat gali užteršti pavojingais teršalais vandens telkinius, gruntinį vandenį bei dirvožemį.

Dėl sparčios žemės ūkio plėtros, ypač 1997 m., neigiamą poveikį mūsų šalyje patyrė miškai, kuriuos naikinant kartu mažinamas išmetamųjų ŠESD sugėrimas, skatinama klimato kaita.

Žemės ūkio sektorius: veiksmai klimato kaitos švelninimui. Žemės ūkis ne tik teršia aplinką, bet ir atlieka teigiamą bei svarbų vaidmenį švelninant klimato kaitą - pasėliai, gyvatvorės ir medžiai, augantys žemės ūkio paskirties žemėje, vykstant fotosintzei iš atmosferos absorbuoja anglį, o tinkamai tvarkomame dirvožemyje saugomas anglies dioksidas.

Tačiau, kaip minėta, žemės ūkyje taip pat išmetamos šiltnamio efektą sukeliančios dujos. Ypač susijusios su žemės ūkio praktika yra dviejų tipų šiltnamio efektą sukeliančios dujos:

- metanas (CH_4) – išsiskiria vykstant gyvulių virškinimo procesams, dėl mėšlo tvarkymo ir ryžių auginimo;
- azoto suboksidas (N_2O) – išsiskiria žemės ūkio paskirties dirvožemį tręšiant organinėmis trąšomis ir mineraliniu azotu bei tvarkant mėšlą.

Išmetamų ŠESD kiekio mažinimas žemės ūkio sektoriuje – svarbi užduotis ne tik siekiant įgyvendinti ES bei kitus tarptautinius įsipareigojimus, bet ir mažinant bendrąją aplinkos taršos lygį. Be to, išmetamų ŠESD mažinimas žemės ūkio sektoriuje kartu didina ir ūkinės veiklos konkurencingumą, ūkių finansinę naudą. Mat daugelį su žemės ūkiu susijusių klimato kaitos problemų pavyksta spręsti taikant pažangius ūkininkavimo metodus.

Žemės ūkis prie klimato kaitos švelninimo bene geriausiai prisidėti gali taikydamas šiuos būdus: užsiimdamas tvaria ir aplinką tausojančia žemdirbyste, stiprindamas dirvožemio ŠESD kaupimo / absorbavimo funkciją, taikydamas atsinaujinančiosios energijos ir bioproduktų gamybą.

Dėl gyvulininkystės veiklos išmetamų ŠESD kiekio mažinimas gali būti įgyvendinamas pasitelkiant gyvulių mitybos optimizavimą, efektyvų mėšlo tvarkymą, pašarinių kultūrų auginimo optimizavimą.

Pavyzdžiui, viena iš itin veiksmingų priemonių mažinant išmetamų ŠESD kiekį žemės ūkyje yra laikomas gyvulių organinių atliekų perdirbimas į biodujas, pasitelkus anaerobinio apdorojimo sistemą. Ši anaerobinio apdorojimo sistema, pasižyminti natūraliu organinių medžiagų biologinio irimo procesu be oro, įvairias organines atliekas perdirba į biodujas,

kurios vėliau gali būti paverčiamos šiluma ir elektra. Šis procesas leidžia sumažinti išmetamo CH₄ kiekį ir kartu gaminti energijos kiekio dalį išgaunamą iš atsinaujinančiųjų šaltinių. Anaerobinio apdorojimo sistemų diegimas žemės ūkio sektoriuje yra ypač efektyvus būdas mažinti išmetamųjų dujų kiekius tuose regionuose, kurie pasižymi dideliu gyvulių tankiu ir dideliais srutų bei mėšlo kiekiais.

Su gyvulių mėšlu išsiskiriančių ŠESD kiekiui mažinti neretai pasitelkiama ir technologiškai kiek paprastesnė, tačiau taip pat veiksminga priemonė – mėšlidžių uždengimas. Pavyzdžiui, kietojo ir skystojo mėšlo rietuvė ar rezervuaras yra uždengiami šiaudais, durpėmis, plėvele, tentu, betono dangčiu ar kt. priemonėmis, kad išskiriamos ŠESD ir teršalai nepatektų į Žemės atmosferą.

Tuo tarpu siekiant sumažinti N₂O išmetimus, žemės ūkyje siūloma vengti neorganinių azoto trąšų naudojimo, mažinant jų normas ar keičiant natūraliomis, didinančiomis organinės anglies kaupimą dirvožemyje. Nenaudojamuose žemės plotuose skatinama įveisti ilgametes pievas, jaunuolynus, greitos rotacijos želdinius, o mažiau derlingas žemes ar laukus skiriančias apsaugines juostas bei laukų pakraščius apsodinti medžiais, kad mažėtų dirvos erozijos rizika ir maistinių medžiagų išplovimas.

N₂O kiekį mažina neariminė žemdirbystė. Pastaroji išsiskiria tuo, kad dirva yra neariama arba minimaliai ariama, todėl augalų liekanos pasilieka dirvos paviršiuje padidindamos vandens sulaikymą ir organinės anglies kaupimą. Ir nors neariminės žemdirbystės dirvoje vandens sulaikymas yra didesnis nei įprastinėje, atlikti tyrimai ir ilgi stebėjimai patvirtina, kad neariminėje žemdirbystėje įvyksta reikšmingų dirvos fizinių pokyčių, kurie sumažina N₂O išsiskyrimą iš dirvožemio.

Ūkininkai, siekdami prisidėti prie ŠESD mažinimo, taiko darnaus ūkininkavimo praktikas. Pavyzdžiui, praktikuoja neariminę žemdirbystę, sėjomainą, augina tarpines kultūras, siekia didinti daugiamečių pievų plotą.

Svarbu, kad ūkininkai taikytų inovatyvias technologijas mėšlo tvarkymui, mažiau naudotų mineralinių trąšų ir jas apskaitytų, daugiau naudotų organines trąšas, keistų gyvulių pašarų sudėtį, siekiant sumažinti metano ir azoto suboksido išsiskyrimą.

Ne mažiau svarbu yra mažinti pesticidų, herbicidų naudojimą, siekti naudoti moksliskai pagrįstus saugius alternatyvius būdus apsaugoti derlių nuo kenkėjų ir ligų. Maisto produktų tiekimo grandinės trumpinimas ir priartėjimas prie vartotojų gali padėti sukurti didesnę pridėtinę vertę ir mažinti transportavimo neigiamą poveikį.

Ūkininkai galėtų prisidėti prie klimato kaitos švelninimo ne tik į ūkininkavimą įtraukdami inovacijas, tokias kaip taršą mažinančios gyvulininkystės, galvijų šėrimo

technologijos, bet ir pereiti prie tvaraus ūkininkavimo, mažinti azotinių mineralinių trąšų naudojimą bent 15 proc. palyginti su 2020-aisiais.

Reikia naudoti moksliškai pagrįstus saugius alternatyvius būdus apsaugoti derlių nuo kenkėjų ir ligų, mažinant cheminių pesticidų ir plečiant integruotos kenkėjų kontrolės sistemą.

Taip pat svarbu didinti mėšlo bei srutų tvarkymo tvarumą, pasiekti, kad tvariai būtų tvarkoma ne mažiau kaip 70 proc. susidarančio mėšlo ir srutų kiekio. 50 proc. kiaulių ir galvijų mėšlo galėtų būtų naudojama biodujoms gaminti.

Iki 2040 m. turi būti siekiama atsisakyti iškastinio kuro naudojimo žemės ūkio sektoriuje. Patariama siekti mažinti transportavimo poreikį bei atstumus, vartotojus kviesti į ūkius, t.y. skatinti urbanizuotų vietovių žemės ūkį.

Siekiant sumažinti ŠESD išmetimus žemės ūkio sektoriuje, ne mažiau svarbu:

- racionalus žemės išteklių panaudojimas,
- ekologinio ūkininkavimo populiarinimas,
- ūkininkų konsultavimas dėl geros agrarinės būklės palaikymo,
- energijos efektyvumo garantijos žemės ūkio produkcijos gamybos procese,
- alternatyvių energijos išteklių panaudojimas.

Taigi, žemės ūkis daro tikrai reikšmingą poveikį klimato kaitai, todėl turi itin didelį potencialą šį poveikį sumažinti. Norint įveikti klimato kaitos keliamus iššūkius, būtina ne tik prisitaikyti, bet ir imtis veiksmų siekiant švelninti žemės ūkio įtaką klimato kaitai.

Klimato kaitos mažinimo uždaviniai. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintoje Nacionalinėje klimato kaitos valdymo darbotvarkėje didelis dėmesys skiriamas ir žemės ūkiui.

Darbotvarkėje yra nustatyti Lietuvos klimato kaitos valdymo politikos iki 2030 m., iki 2040 m. ir ilgalaikiai – iki 2050 m. – tikslai ir uždaviniai klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo prie klimato kaitos padarinių srityse. Klimato kaitos švelninimo politika siekiama mažinti išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) kiekį ir didinti jų absorbavimą.

Klimato kaitos švelninimas, be kitų sektorių, yra ypač svarbus ir žemės ūkio bei miškininkystės sektoriuose. Prisitaikymo prie klimato kaitos politika siekiama sustiprinti gebėjimą prisitaikyti, padidinti atsparumą ir sumažinti pažeidžiamumą dėl klimato kaitos poveikio siekiant prisidėti prie darnaus vystymosi, užtikrinti tinkamas atsakomąsias prisitaikymo priemones.

Mažo anglies dioksido pėdsako žemės ūkis. Žemės ūkis ir miškininkystė gali atlikti itin svarbų vaidmenį kovojant su klimato kaita, nes iš atmosferos absorbuoja anglies dioksidą.

Klimatui palanki praktika gali apimti: gyvatvorių arba medžių sodinimą, ankštinių augalų auginimą, tarpinių pasėlių ir antsėlių auginimą, tausiojo žemės ūkio praktiką ir durpynų išlaikymą, miškų įveisimą ir miškų atkūrimą.

Svarbu teikti finansinę paramą, kuri suteiktų pakankamai paskatų ūkininkams ir miškininkams taikyti šią klimatui palankią praktiką.

Yra suformuluoti šie klimato kaitos švelninimo uždaviniai žemės ūkio sektoriuje 2030 m.:

- diegti inovatyvias technologijas, plėtoti tvarų ūkininkavimą, didinti pridėtinę vertę visose žemės ūkio šakose;
- ne mažiau kaip 15 proc. sumažinti azotinių mineralinių trąšų naudojimą žemės ūkyje, palyginti su 2020 m.;
- skatinti inovatyvias, taršą mažinančias gyvulininkystės, galvijų šėrimo technologijas ir praktiką, skaitmenizavimą gyvulininkystės ūkiuose, vykdyti produktyvumo tyrimus;
- pasiekti, kad tvariai būtų tvarkoma ne mažiau kaip 70 proc. susidarančio mėšlo ir srutų kiekio;
- įgyvendinti priemonės, mažinančias tiesioginį ir netiesioginį azoto junginių išsiskyrimą į aplinką dėl žemės ūkio veiklos;
- padvigubinti ekologinio ūkininkavimo plotą, palyginti su 2020 m.;
- pasiekti, kad 50 proc. kiaulių ir galvijų mėšlo būtų naudojama biodujoms gaminti;
- mažinti cheminių pesticidų naudojimą ir plėsti integruotos kenkėjų kontrolės sistemą;
- maisto produktų tiekimo grandinę priartinti prie vartotojų;
- vėliausiai iki 2025 m. sukurti ir pradėti taikyti ŠESD apskaitos sistemą ūkių lygiu;

Klimato kaitos švelninimo uždaviniai žemės naudojimo, žemės naudojimo keitimo ir miškininkystės sektoriuje 2030 m.:

- pasiekti, kad dirbamos žemės išmetamų ŠESD kiekis nuolat mažėtų, taikant dirvožemiui palankius ūkininkavimo metodus ir gerinant jo būklę;
- ne mažiau kaip 8000 ha padidinti daugiamečių pievų plotus;
- plotus, kuriuose taikomos neariminės technologijos, padidinti 3 kartus;
- 10 proc. žemės ūkio naudmenų panaudoti biologine įvairove turtingiems kraštovaizdžio elementams;
- atkurti ne mažiau kaip 8000 ha daug anglies turinčių ekosistemų plotų, užtikrinti jų tvarų naudojimą, iki 2024 m. sustabdyti naujų natūralių pelkių eksploatavimą;
- skatinti pramonei tinkamų augalų (pluoštinių ir kt.) auginimą, jų ir medienos panaudojimą pramonės šakose;

- plėtoti į aukštą pridėtinę vertę orientuotą ir į žiedinę pereinančią bioekonomiką, padidinti jos indėlį į šalies BVP.

Žemės ūkis ir miškininkystė įvardijami kaip jautriausi klimato kaitos pokyčiams sektoriai, todėl numatoma didinti žemės ūkio sektoriaus atsparumą klimato pokyčiams, užtikrinant tausų gamtos išteklių naudojimą, ypač dirvožemio tausojimą, stiprinant ūkininkų gebėjimus prisitaikyti prie klimato kaitos, atkuriant ir kuriant naujus kraštovaizdžio elementus, taikant pavojų ir krizių valdymo finansines priemones. Taip pat bus siekiama išsaugoti ir didinti ekosistemų atsparumą, ekosisteminių paslaugų mastą ir vertę, daugiau dėmesio skiriant gamtos procesais pagrįstiems sprendimams.

3. BIOLOGINĖ ĮVAIROVĖ

Biologinę įvairovę sudaro visų gyvų organizmų rūšių, gyvenančių sausumos, paviršinių vandenų bei kitose ekosistemose visuma, jų buveinės, taip pat genetinė įvairovė.

Biologinė įvairovė dažniausiai suprantama kaip skirtingos augalų, gyvūnų ir mikroorganizmų rūšys. Bioįvairovė taip pat apima genetinius skirtumus tarp tų pačių rūšių organizmų, pavyzdžiui, augalų ar gyvūnų veislės. Genai, chromosomos ir DNR, tai komponentai, kurių skirtumai lemia kiekvienos rūšies ir kiekvieno organizmo unikalumą.

Dar vienas svarbus komponentas – ekosistemų įvairovė. Tai skirtingos buveinės, tokios kaip miškai, šlapynės, kalnai, vandens telkiniai, žemės ūkio plotai, dykumos ir kt. Kiekviena ekosistema susideda iš gyvų organizmų visumos, kurie sąveikauja tarpusavyje ir negyvais aplinkos elementais – oru, vandeniu, saulės energija ir dirvožemiu. Gyvybės formų kombinacija, jų sąveika tarpusavyje ir su juos supančia aplinka ir formuoja mūsų planetą Žemę.

Šiuo metu pasaulyje yra aprašyta apie 1,75 mln. Rūšių. Mokslininkų manymu, pasaulyje iš tiesų galėtų būti virš 13 mln. rūšių. Lietuvos biologinę įvairovę rūšių lygmenyje sudaro: virš 20000 gyvūnų, apie 6000 grybų, 1800 augalų rūšių.

Žmogaus veiklos sukeltas rūšių nykimas kelia rimtą susirūpinimą, kadangi dar niekada nebuvo tokios didelės grėsmės rūšių išlikimui. Per 40 metų laukinių rūšių populiacijos sumažėjo 60 proc. pasauliniu lygiu. 1 milijonui rūšių gresia išnykimas. ES tik 16 proc. natūralių buveinių ir 23 proc. saugomų rūšių yra geros būklės.

Lietuvos Respublika 1992 m. birželio 5 d. Rio de Žaneire pasirašė Biologinės įvairovės konvenciją, kurią 1995 m. ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas. Pagrindiniai Konvencijos siekiai yra biologinės įvairovės apsauga, darnus biologinės įvairovės komponentų naudojimas, lygiateisis naudos gaunamos vartojant genetinius išteklius pasidalijimas.

Igyvendinant Biologinės įvairovės konvenciją, Lietuva jos nuostatas integravo į šiuos nacionalinius teisės aktus:

- Lietuvos Respublikos laukinės augalijos įstatymą,
- Lietuvos Respublikos augalų nacionalinių genetinių išteklių įstatymą,
- Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymą,
- Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymą,
- Poveikio aplinkai vertinimo įstatymą ir juos lydinčius teisės aktus ir kitus teisės aktus.
- Kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo 2015–2020 metų veiksmų planas.

3.1. Ūkininkavimo poveikis biologinei įvairovei

Virš 80 proc. visos Lietuvos teritorijos yra vykdoma ūkinė veikla (žemės ūkis ir miškininkystė). Dėl ūkinės veiklos ir gamtinių išteklių pereinamojo išnyko daug rūšių ir natūralių buveinių. Rūšių nykimą lemia ši žmonių veikla: keičiama žemės paskirtis, naikinamos buveinės, per intensyvus žemės naudojimas, klimato kaita, tarša. Taigi, dėl žmonių veiklos augalų ir gyvūnų rūšys bei jų buveinės nyksta vis sparčiau.

Tarpyvyriausybė platforma dėl biologinės įvairovės ir ekosisteminių paslaugų (IPBES), burianti mokslininkus ir ekspertus, perspėja visuomenę dėl prastėjančios gamtos būklės - rūšių nykimo tempai greitėja, o gamtos degradacija yra beprecedentė per visą žmonijos istoriją.

Nuo 1900 m. vidutinė vietinių rūšių gausa daugumoje pagrindinių sausumos buveinių sumažėjo bent 20 procentų. Nuo XVI amžiaus buvo išnaikintos mažiausiai 680 stuburinių gyvūnų rūšys. O daugiau kaip 40 procentų varliagyvių rūšių, beveik 33 procentų rifus formuojančių koralų ir daugiau kaip trečdaliui jūrų žinduolių yra iškilusi išnykimo grėsmė.

Rūšys nyksta ir toliau, pavyzdžiui, 2000–2014 m. Lietuvos kaimiškojo kraštovaizdžio paukščių populiacijų sumažėjo 22 proc. Per pastaruosius 20 metų kaimiško kraštovaizdžio paukščių gausos sumažėjo perpus ir toliau mažėja. Įprastų rūšių stebėsena kitose ekosistemose Lietuvoje išvis nevykdoma

Vertinti ekosistemų būklę padeda įprastų rūšių gausos stebėsena, kai pasirenkamos tam tikros šaliai įprastos gyvūnų rūšys ir kasmet stebima jų gausa bei vertinami pokyčiai – taip sudaromi vadinami įprastų rūšių arba tam tikrų jų grupių gausos indeksai.

Blogėjančios įprastų rūšių būklės tendencijos atspindi ir ekosistemos būklės prastėjimą. Pasaulyje populiariausi yra paukščių ir vabzdžių apdulkintojų indeksai. Aktualiausias indikatorius, rodantis agrarinių ekosistemų biologinės įvairovės tendencijas, yra kaimiško kraštovaizdžio paukščių populiacijų indeksas.

Lietuvoje iki šiol buvo skaičiuojamas tik kaimiško kraštovaizdžio paukščių indeksas (KPPI). Jis leidžia patikimai įvertinti žemės ūkio daromą įtaką biologinei įvairovei.

Nuo 2000 m. Lietuvos agrariniame kraštovaizdyje paukščių gausa sumažėjo daugiau nei per pusę (54,76 proc.). Devynerių metų laikotarpiu šis rodiklis blogėjo, o 2022 m. jo reikšmė buvo blogiausia per visą stebėjimo laikotarpį. Paukščių indeksas 2022 metais sumažėjo dar 1 proc. lyginant su 2021 m. ir nukrito iki 45 proc. Tai rodo, kad visos biologinės įvairovės būklė agrariniame kraštovaizdyje taip pat ženkliai pablogėjo. Nustatyta, kad žemės ūkio intensyvinimas, ypač pesticidų ir trąšų naudojimas, yra pagrindiniai nepalankūs veiksniai, lemiantys daugumos paukščių populiacijų mažėjimą.

EB svarbos buveinėms ir rūšims saugoti formuojamas vieningas Europos saugomų teritorijų tinklas „Natura 2000“. Šis tinklas Lietuvoje vis dar nėra baigtas formuoti, nes jis apima nepakankamą buveinių plotą ir neužtikrina reikiamos gamtos vertybių apsaugos. Tai prieštarauja ir Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams, todėl Europos Komisija pradėjo dvi pažeidimų procedūras prieš Lietuvą.

Iš ūkinių veiklų didžiausią grėsmę natūralioms buveinėms kelia: miškininkystė, žemės ūkis, infrastruktūros plėtra. Taip pat didelę neigiamą įtaką daro invazinės rūšys bei natūralūs ekosistemų procesai, pavyzdžiui, apleistų pievų užaugimas mišku. Lietuvai didelis iššūkis gali būti buveinių, kurioms reikalingas ekstensyvus ganymas nederlingose vietose ir miškuose arba miško gaisrai, gerinimas.

ES Paukščių direktyvoje ir Buveinių direktyvoje pateikti visoje bendrijoje saugomų augalų ir gyvūnų rūšių sąrašai. ES narės yra įsipareigojusios siekti geros šių rūšių būklės, rinkti apie jas duomenis ir teikti ataskaitas. Lietuvoje aptinkama 101 Europos Bendrijos (EB) svarbos rūšis, neskaitant paukščių. Visos laukinių paukščių rūšys pagal Paukščių direktyvą turėtų būti saugomos. Lietuvoje yra išskirti 54 Europos bendrijos (EB) svarbos natūralių buveinių tipai, apimantys miškus, pakrantes, smėlynus, šlapynes, pievas ir kt. ES šalys narės kas 6 metus pateikia Europos Komisijai ataskaitą apie savo teritorijoje esančių rūšių būklę, šiais duomenimis paremtas Europos gamtos būklės vertinimas.

Šalies žemės naudojimo pokyčiai. Šalies žemės naudojimo pokyčiai taip pat lemia vertingų ekosistemų ir buveinių praradimus. Europoje didžiausią vaidmenį prarandant biologinę įvairovę ir ekosistemų paslaugas vaidina pasikeitimai žemės naudojime, t.y. šlapynių, pievų, miškų žemės pokyčiai. Todėl tai yra vienas pagrindinių rodiklių, kuriuo vertinamos gamtos apsaugos perspektyvos.

Vienas svarbių veiksnių, lemiančių blogėjančią biologinės įvairovės būklę, yra dėl žemės ūkio politikos vykstantis ūkių intensyvėjimas, kai ūkiai chemizuojami, stengiamasi

maksimaliai išnaudoti visą turimą žemės plotą: šalinami pavieniai medžiai, jų grupės ir krūmai, žemė dirbama arti vandens telkinių, ariamos pievos ir pan.

Žemės naudojimo pokyčiai turi ir turės esminę įtaką tam, ar ir toliau tęsis buveinių degradacija bei rūšių nykimas. Derinant interesus žemėnaudoje svarbiu įrankiu turėtų būti integruotas teritorijų planavimas ir įveiklintas gamtinis karkasas.

Ūkinė veikla gali būti naudinga gamtai - kuo įvairesnis kraštovaizdis, tuo turtingesnė jo biologinė įvairovė, o monokultūrų laukuose rūšių skaičius labai sumenksta. Taigi, smulkus, tausojantis ūkininkavimas sukuria įvairialypius kraštovaizdžius. Kuo didesnis kraštovaizdžio mozaikiškumas, tuo didesnė biologinė įvairovė. Deja, šiuo metu Lietuvoje ūkiai stambėja, dirbami laukai virsta monokultūromis. Tokiuose ūkiuose biologinė įvairovė itin žema. Nustatyta, kad žemės ūkio paskirties žemės biologinės įvairovės nykimas vyksta dėl vis intensyvesnio žemės naudojimo.

Nuvertinti, ir juo labiau ignoruoti agrarinių (žemės ūkio) teritorijų svarbą šalies ekologiniam stabilumui negalima vien dėl to, kad ariamos žemės, pievos ir ganyklos sudaro ne mažiau kaip 51 proc. šalies teritorijos, o skaičiuojant ir dirbamus laukus su pavieniais mažais miškeliais, pelkaitėmis, susidaro ir 71 proc. šalies teritorijos. Būtent dėl šios priežasties žemės ūkio veikla, sudėjęs visas jo teritorijas, daro itin reikšmingą poveikį aplinkos būklei, net jei lokaliai jo įtaka ir nėra tokia intensyvi, kaip pramoninės gamybos.

Svarbu pastebėti, kad net ir menkiausias, regis, vietos lygmeniu nereikšmingas agroekosistemos pokytis (pvz., pablogėjusios dirvožemio fizinės ar cheminės savybės ar padidėjęs organinės medžiagos kiekis dirvožemyje) duoda reikšmingai didelį suminį efektą. Dėl tos priežasties klimato ir biologinės įvairovės krizių kontekste priimami žemės ūkio politikos sprendimai privalo turėti ne tik ekonominį, bet ir ekologinį pagrindimą bei leisti ne tik stabdyti agrarinio kraštovaizdžio degradaciją, bet ir didinti jo gyvybingumą ir tuo pačiu atsparumą nepalankiems klimatiniais veiksniams.

Pastarąjį dešimtmetį vykstantys agrarinio kraštovaizdžio ir jo komponentų pokyčiai (humuso kiekio mažėjimas, dirvožemių erozijos intensyvėjimas, agrarinių dykų formavimasis, gamtinių komponentų skaičiaus mažėjimas) duoda ypač reikšmingą suminį neigiamą efektą. CO₂ sugėrimo potencialo mažėjimas tiesiogiai susijęs su ekologiniu požiūriu stabilių agrarinių naudmenų (pievų, ganyklų) plotų mažėjimu bei organinės anglies kiekio dirvožemyje mažėjimu. Anglies dirvožemyje mažėja dėl to, kad organinės kilmės azotą, fosforą ir kalį atnešančios medžiagos pakeistos mineralinėmis trąšomis, kurių naudojimas didėja.

Stebimas pievų apleidimas, kai vertingos buveinės pamažu apauga ar yra paverčiamos mišku. Didžiausi žemėnaudos pokyčiai vyksta tarp pievų ir dirbamos žemės. Pievų pavertimas dirbama žeme yra rimta problema, nes tai daro žalą biologinei įvairovei ir lemia augančių šiltnamio dujų išmetimus. Intensyviai dirbami laukai yra itin nepalanki terpė natūralioms rūšims, dažnai jie tinkami tik auginamiems kultūriniais augalams.

Sparčiausi biologinės įvairovės nykimo tempai vyko bei tebevyksta *pievų ir smėlynų buveinėse*. Neproduktyvių smiltpievių, briedgaurnų, stepinių pievų ir melvenynų buveinių plotai sumažėjo dešimtimis kartų, o dabar yra tik menki ir toliau nykstantys likučiai. Dauguma jų dėl apleidimo apaugo sumedėjusia augalija arba buvo apsodinti mišku. Daugelis stepinių pievų dėl nenaudojimo ar netinkamo naudojimo eutrofizavosi ir supanašėjo į mezofitų pievas tokiu būdu prarasdamos specifinę florą ir fauną.

Kiek geresnė padėtis su vidutinio drėgnumo našesnėmis pievomis ar ganyklomis, nors ir jų smarkiai sumažėjo. Šių pievų plotai gali atrodyti nemaži, tačiau jų būklė dažniausiai yra bloga dėl netinkamo naudojimo. Daugelis pievų savininkų neturi gyvulių, todėl pievos nėra įprastai nušienaujamos, o tik nupjaunamos ar nusmulkinamos, paliekant visą biomasę. Tai sukelia perteklinį azoto kaupimąsi ir žolyno sudėties nuskurdimą įsivyraujant azotamėgėms rūšims. Jei įprastoje natūralioje pievoje priskaičiuojama apie 30-40 žolių rūšių, tai „smulkinamoje“ jų lieka mažiau nei 10. Bet ir tose pievose, kur nupjauta žolė yra surenkama, biologinė įvairovė irgi nėra geros būklės, nes žolės rulonavimo technologijos yra pražūtingos daugumai pievose gyvenančių vabzdžių ir kitų bestuburių. Net iš pažiūros spalvingai atrodančios pievos tampa skurdžios. Kalbant apie gamtotvarkinį pievų šienavimą, padėtis ne geresnė – žolynai susmulkinami, rulonuojami, šienaujama per vėlai arba per retai. Nevykdomas ganymas, kuris bent retkarčiais yra būtinas daugelio augalų ir smulkiosios faunos išlikimui.

Iki pastarojo dešimtmečio gana patenkinamoje padėtyje buvusios šlapios aliuvinės (užliejamos) pievos ėmė labai mažėti dėl pavasarinių potvynių trūkumo. Kasmet slėnių pažemėjimuose užsistovintis vanduo palaikydavo specifines aukštųjų varpinių ir viksvinių žolių bendrijas. Dėl klimato kaitos ir besniegių žiemų įdubos nebeapsemiamos ir tas bendrijas išstumia mezofiliniai žolynai.

Nustatyta, kad didžiausią įtaką „Natura 2000“ teritorijose esančioms pievų buveinėms daro žemės ūkis.

Antroje vietoje po pievų pagal būklės blogėjimą galima priskirti *pelkių buveines*. Šios buveinės gana konservatyvios išoriniam poveikiui, tačiau ilgalaikis poveikis daro reikšmingus pokyčius. Tik labai nedaugelis pelkinių masyvų yra nepaveikti didesnio ar mažesnio

sausinimo. Netgi dauguma pelkių saugomose teritorijose yra apsuptos ar net suraižytos grioviais.

Didesni durpinių pelkių masyvai labai lėtai keičiasi periferinių griovių įtakoje, bet kai ta įtaka tęsiasi jau pusamžį, pokyčiai tampa akivaizdūs ir sunkiai besustabdomi. Prie šio poveikio ryškiai prisideda ir dėl klimato kaitos pasikartojančios bei užsitęsiančios sausros, ypač vegetaciniu laikotarpiu. Atviros aukštapelkių ir tarpinių pelkių plynės visur masiškai traukiasi, užleisdamos vietą sumedėjusiai augalijai. Gamtotvarkos priemonės kažkiek pristabdo tuos procesus, tačiau dažniausiai nepavyksta tinkamai atkurti buvusio hidrologinio režimo dėl technologinių arba administracinių problemų.

Sudėtinga padėtis yra su *vandens telkinių buveinėmis*. Pagrindinė bemaž visų vandens telkinių problema – eutrofikacija. Dėl jos skursta ir nyksta oligo- ir mezotrofinės sraunių upelių ir ežerų bendrijos. Tai vyksta ne tik žemės ūkio regionuose, kur pagrindinis taršos šaltinis yra dirbami laukai, bet ir miškingose vietovėse.

Prieš keletą dešimtmečių daugelio ežerų pakrantės ir upelių slėniai būdavo nuganomi taip pašalinant kasmetinį pakrančių žolinės biomasės prieaugį. Nustojus ganyti, kasmetinė biomasė skaidosi ir biogeninės medžiagos patenka į vandenį bei kaupiasi pakrančių dumble. Nemažą biogenų prietakos dalį sudaro ir suintensyvėjusių miško kirtimų besiskaidančios atliekos.

Nors paskutinėje Europos Komisijai pateiktoje ataskaitoje buveinių upių žiotyse ir lagūnose būklė įvertinta kaip palanki, realiai ji tokia nėra, nes vandens užterštumas Nemuno žiotyse ir Kuršių mariose išlieka gana didelis. Kuršių marių zoobentosos (vandenų dugno gyvūnijos) ekologinė būklė yra vertinama kaip bloga ir vidutinė.

Neskaitant pajūrio buveinių, santykinai mažiausiai bloga biologinės įvairovės būklė yra *miškuose*. Tai sąlygoja santykinai išvystytas saugomų teritorijų ir kertinių miško buveinių tinklas. Tačiau ir čia teigiamų tendencijų nedaug. Nuo 1990 m. Lietuvoje nuosekliai auga miškų plotas, tačiau šis miškų ploto augimas vyksta per lėtai ir daugiausia pievų bei šlapynių sąskaita, tai reiškia – keliant grėsmę jų ekosistemoms. Daug rūšių yra priklausomos nuo brandaus, gamtiškai turtingo miško. Tokių miškų yra mažai, nes tiek valstybiniuose, tiek privačiuose miškuose iki šiol nebuvo intereso saugoti gamtine prasme vertingus miškus, jie buvo traktuojami tik kaip medienos šaltinis. Tai lemia, jog nesilaikoma gamtai palankaus ūkininkavimo principų. Bloga tendencija, kad palaipsniui mažėja savaiminių ir daugėja kultūrinių medynų.

Stebimos situacijos, kai saugomų teritorijų miškuose sunaikinamos vertingos ekosistemos. Net ir draustiniuose esančiuose miškuose, kurie yra vieni svarbiausių išsaugant biologinę įvairovę, stebimi buveinių praradimai dėl kirtimų, ką išryškino ir plynų sanitarinių

kirtimų skandalas. Nepakankamą ir netinkamą apsaugą išryškina ir Europos Komisijos pradėtos pažeidimų procedūros prieš Lietuvą dėl nenustatytų apsaugos tikslų ir nepakankamo „Natura 2000“ tinklo, taip pat Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis, rodanti, kad „Natura 2000“ tinkle poveikio aplinkai vertinimas dėl kirtimų buvo neatliekamas pažeidžiant įstatymus ir ES teisę.

Pagrindinės miškininkystės sąlygojamo blogėjimo priežastys yra plyni kirtimai, brandžių miškų ir medžių kirtimas, miškų vertimas į sodintus pusiau plantacinius miškus, paliktos negyvos medienos stoka, sausinimas ir hidrologinio režimo pokyčiai, nebeganymas ir gaisrų stoka.

Daugiau nei pusė Lietuvos biologinės įvairovės yra susijusi su miškų ekosistemomis, todėl miškų buveinių būklės blogėjimas yra grėsminga žinia Lietuvos gamtai. Netinkamai parinkta ūkinė veikla miškuose ypač neigiamai veikia ne tik miškų buveines, bet ir viržynus bei kadagynus. Miškininkystė taip pat stipriai veikia ir pelkių, gėlųjų vandenų bei kopų buveines.

Šlapiųjų miškų buveinės blogėja ir nyksta dėl miškų sausinimo ir klimato kaitos. Ypač ryškiai mažėja pelkėtų lapuočių miškų. Dėl klimato kaitos taip pat blogėja padėtis su žolių turtingais eglynais, nes jie daug kur dėl sausrų nusilpsta ir žūsta užplūdus kinivarpoms. Be kirtimų ir klimato kaitos miškų buveinių būklę blogina kai kurių veiksmų stoka. Viena aktualiausių – ganymo stoka miškuose.

Šiuo metu keliama gana ambicingi tikslai padidinti miškų plotą iki 38 proc. Lietuvos tikslai - iki 2025 m. padidinti šalies miškingumą iki 35 proc., iki 2030 m. – 36 proc., iki 2050 m. – 38 proc.

Kasmet vis aštresnė darosi *invazinių rūšių* problema. Daugelis invazinių augalų labiausiai plinta apleistuose atviruose plotuose, kur jau ir taip natūralios buveinės yra degradavusios, todėl yra tikimybė nepageidaujama rūšių atsikratyti atkūrus tradicinį pievų naudojimą. Tačiau sunkesnė padėtis yra su invaziniais gyvūnais, vandens ir pakrančių augalais. Taip pat didėja invazinių augalų paplitimas miškuose, ypač aplink gyvenvietes. Išskyrus pavienius lokalius laikino poveikio projektus, kol kas realiai veiksmingų priemonių prieš invazines rūšis nėra imama.

Biologinės įvairovės atkūrimas ir saugojimas. Biologinės įvairovės atkūrimui ir saugojimui reikalingos saugomos teritorijos. Jos steigiamos ten, kur yra retoms rūšims reikalingos buveinės. Tokios teritorijos turi apimti įvairias buveines, būti pakankamai didelio ploto ir jungtis tarpusavyje – kitaip tariant, jos turėtų sudaryti vieningą gamtinį karkasą.

Biologinei įvairovei atsikurti ir išlikti sąlygos turi būti palankios ne tik saugomose teritorijose. Sveika aplinka, kiek galima turtingesnė gamta ir ekologiškai optimali kraštovaizdžio struktūra turi būti užtikrinta visoje šalies teritorijoje. Biologinei įvairovei išlikti ar atsikurti turi būti palikta vietos ir žemės ūkio, ir miestų teritorijose.

2022 m. gruodį 15-ajame JT biologinės įvairovės konvencijos šalių susitikime Kanadoje patvirtintas istorinis susitarimas gamtai – Kunmingo-Monrealio Pasaulinė biologinės įvairovės darbotvarkė. Vienas iš pagrindinių sutartų tikslų - iki 2030 m. apsaugoti mažiausiai 30 proc. sausumos, vidaus vandenų, pakrančių ir jūrų teritorijų ploto, pirmenybę teikiant biologinei įvairovei svarbioms teritorijoms.

Nustatyti šie tikslai:

- ES tikslai - iki 2030 m. užtikrinti, kad neblogėtų rūšių apsaugos tendencijos ir būklė ir bent 30 proc. apsaugos būklė būtų gera arba bent jau būtų pastebima teigiama tendencija.
- Lietuvos tikslai - iki 2025 m. turi pagerėti bent 15 proc. rūšių būklė, o iki 2030 m. – 30 proc.

Tam, kad biologinė įvairovė iki 2030 m. atsigautų, reikia intensyvinti pastangas gamtos apsaugai užtikrinti ir gamtai atkurti. Viena pagrindinių priemonių – gerinti ir plėsti saugomų teritorijų tinklą.

Gamtos vertybėms išskirtos saugomos teritorijos turėtų sudaryti bent 30 proc. viso šalies ploto, jų apsauga turėtų būti veiksminga, o trečdaliui saugomų teritorijų (10 proc. viso ploto) turėtų galioti griežtos apsaugos statusas. Tokius tikslus turėtų kelti visos šalys, kurioms rūpi sustabdyti nykimą ir pradėti biologinės įvairovės atsigavimą.

Nors ES Biologinės įvairovės strategijoje numatyta, kad iki 2030 m. rūšių nykimas turi būti sustabdytas, pastarąjį dešimtmetį buvo judama priešinga kryptimi. Norint siekti pažangos, reikalingi skubūs pokyčiai biologinės įvairovės apsaugos politikoje ir turi būti skiriama daug daugiau dėmesio rūšių būklės stebėsenai.

3.2. ES biologinės įvairovės strategija

2020 m. gegužės mėn. Europos Komisijos pristatyta ES biologinės įvairovės strategija iki 2030 m. Ši strategija yra skirta kovoti su pagrindiniais biologinės įvairovės nykimo veiksniais ją saugant ir atkuriant, skatinant įvairių aplinkos, ekonomikos ir socialinių sričių pokyčius. Naująja ES biologinės įvairovės strategija siekiama, kad Europos biologinė įvairovė iki 2030 m. pradėtų atsigauti, taip pat kovoti su pagrindiniais biologinės įvairovės nykimo

veiksniais, pvz., netausiu sausumos ir jūros naudojimu, gamtos išteklių pereikvojimu, tarša ir invazinėmis svetimomis rūšimis, taip pat klimato kaita.

Dar vienas strategijos tikslas – biologinės įvairovės aspektus įtraukti į bendrąją ES ekonomikos augimo strategiją. Strategijoje siūloma nustatyti privalomus tikslus, padėsiančius atkurti pažeistas ekosistemas ir upes, gerinti saugomų ES buveinių ir rūšių būklę, grąžinti apdulkingojo žemės ūkio paskirties žemę, mažinti taršą, žalinti miestus, stiprinti ekologinį ūkininkavimą bei kitą biologinei įvairovei palankią ūkininkavimo praktiką ir gerinti Europos miškų būklę.

Taigi, 2030 m. ES biologinės įvairovės strategija siekiama padėti iki 2030 m. atkurti Europos biologinę įvairovę. Tai būtų naudinga tiek žmonėms, tiek klimatui ir planetai.

Svarbiausi ES Biologinės įvairovės strategijos tikslai iki 2030 m.:

- išplėsti ES saugomų teritorijų tinklą iki 30 proc. sausumos ir 30 proc. jūrinėse teritorijose, išplečiant esamų „Natura 2000“ teritorijų aprėptį;
- ne mažiau kaip trečdaliui visų šių saugomų teritorijų (t.y. ne mažiau kaip 10 proc. nuo ES sausumos ploto ir ne mažiau kaip 10 proc. nuo ES jūrų ploto), įskaitant pirminius miškus turėtų būti taikoma griežta apsauga;
- pagerinti 30 proc. saugomų rūšių ir buveinių būklę. Užtikrinti, kad nei vienos pagal ES gamtos direktyvas saugomos rūšies ir buveinės būklė nesuprastėtų;
- atkurti pažeistas ekosistemas, ypač ŠESD efektyviai sugeriančias ekosistemas (pavyzdžiui, miškus, šlapynes), iki geros ekologinės būklės ir padidinti jų teikiamas ekosistemines paslaugas;
- didelis dėmesys skiriamas apdulkingųjų apsaugai - perėjimui prie ekologinės žemdirbystės: 25 proc. ES žemės ūkio turės sudaryti ekologinę žemdirbystę;
- iki 2030 m. 50 proc. sumažinti pesticidų naudojimą ir jų keliamą riziką ir pasodinti 3 mlrd. medžių visoje ES.

Priemonės:

- kriterijai ir rekomendacijos, kaip nustatyti ir paskirti papildomas saugomas teritorijas ir ekologinius koridorius;
- už papildomų saugomų ir griežtai saugomų teritorijų paskyrimą atsakingos valstybės narės;
- plėtra turėtų padėti užbaigti „Natura 2000“ tinklą arba būti įtraukti į nacionalines sistemas.
- valstybės narės turėjo iki 2023 m. pabaigos parodyti didelę pažangą steigiant naujas saugomas teritorijas ir integruojant ekologinius koridorius. Remdamasi tuo, Europos Komisija

įvertina, ar tendencija siekiant 2030 m. tikslus yra teigiama, ar reikia imtis stipresnių veiksmų, įskaitant naujus ES teisės aktus;

- 2021 m. teisėkūros pasiūlymas dėl įpareigojančių ES Gamtos atkūrimo tikslų, kuriuo remiantis Europos Komisija pristatė konkrečius ES ekosistemų atkūrimo įsipareigojimus, rūšių ir buveinių būklės gerinimą;

- 2020 m. parengtos rūšių ir buveinių parinkimo gairės siekiant užtikrinti, kad bent 30 proc. saugomų rūšių ir buveinių, kurioms šiuo metu nėra palanki būklė, ją pasiektų iki 2030 m.

ES ir jos valstybės narės yra pasiryžusios siekti, kad iki 2030 m. būtų užtikrintas biologinės įvairovės atsigavimo procesas.

Biologinės įvairovės tikslus reikia visapusiškai integruoti į kitus sektorius, tokius kaip žemės ūkis, žuvininkystė bei miškininkystė, ir užtikrinti nuoseklų ES priemonių šiose srityse įgyvendinimą.

3.3. Gamtos atkūrimo teisės aktas

Gamta yra gyvybiškai svarbi, tačiau jos būklė vis prastėja. Rūšių populiacijos ir natūralios gamtinės zonos, kuriose jos gyvena, mažėja, o jų būklė prastėja. Tai kelia rimtų pasekmių žmonėms ir planetai. Poveikį ekosistemoms ir rūšių populiacijoms daro šie veiksniai: tarša, klimato kaita, buveinių nykimas, invazinės rūšys.

Gamtos atkūrimas reiškia, kad remiamas nualintų ar sunaikintų ekosistemų atsikūrimas gerinant jų struktūrą ir funkcijas, siekiant bendro tikslo – didinti atsparumą ir biologinę įvairovę gamtoje. Sveikos ekosistemos gali užtikrinti didesnę žemės ūkio našumą, didesnę atsparumą klimato kaitai, didesnę biologinę įvairovę, mažesnę potvynių, sausrų ir karščio bangų riziką.

ES ir jos šalys parengė gamtos atkūrimo teisės aktą, kuriuo siekiama atkurti gerą gamtos ir ekosistemų būklę ir ją išsaugoti.

2023 m. ES parengė naujas biologinės įvairovės ir ekosistemų atkūrimo taisykles, atitinkančias 2030 m. ES biologinės įvairovės strategijos tikslus. Gamtos atkūrimo teisės aktu siekiama įdiegti atkūrimo priemones, kurios ne vėliau kaip 2030 m. apimtų bent 20 proc. ES sausumos ir 20 proc. jūrų teritorijų, o ne vėliau kaip 2050 m. – visas ekosistemas, kurias reikia atkurti.

Reglamentas apima įvairias sausumos, pakrančių ir gėlo vandens ekosistemas, įskaitant šlapynes, pievas, miškus, upes ir ežerus, taip pat jūrų ekosistemas, įskaitant jūrų žolių sąžalynus, pinčių klodus ir koralų sąžalynus.

Gamtos atkūrimo teisės aktas taikomas: nualintoms sausumos ir jūrų buveinėms, apdulkintojams, žemės ūkio ekosistemoms, miesto vietovėms, upėms ir salpoms ir miškams.

Tam tikros atkūrimo taisyklių išimtys būtų taikomos teritorijoms, naudojamoms nacionalinės gynybos tikslais ir atsinaujinančiosios energijos projektams.

Teisėkūros institucijos susitarė, kad iki 2030 m. valstybės narės, įgyvendindamos reglamente nustatytas atkūrimo priemonės, turi teikti pirmenybę „Natura 2000“ teritorijoms.

Nualintos sausumos ir jūrų buveinės. Tikslas nustatytas iki 2030 m. atkūrimo priemonės įdiegti bent 30 proc. šių buveinių visoje ES. Reikėtų toliau dėti pastangas, kad iki 2040 m. atkūrimo priemonės apimtų 60 proc. buveinių, o iki 2050 m. – 90 proc. buveinių.

Apdulkintojai. Pastaraisiais dešimtmečiais Europoje dramatiškai sumažėjo laukinių augalus apdulkinančių vabzdžių gausa ir įvairovė. Siekiant spręsti šią problemą, reglamentu nustatomi konkretūs reikalavimai valstybėms narėms taikyti priemonės, kad ne vėliau kaip 2030 m. būtų sustabdytas apdulkintojų populiacijų mažėjimas. Siekiama iki 2030 m. užtikrinti, kad apdulkintojų nustotų mažėti ir jų populiacijos padidėtų.

Žemės ūkio ekosistemos. Kaip ir apdulkintojų atveju, žemės ūkio našumas priklauso nuo sveikų ekosistemų. Nuskurdęs dirvožemis ir nualintos žemės ūkio ekosistemos suteikia mažiau galimybių užauginti maisto produktus. Šiuo metu dirvožemio degradacija pastebima iki 73 proc. žemės ūkio paskirties žemės.

Gamtos atkūrimo teisės aktu planuojama didinti biologinę įvairovę žemės ūkio ekosistemose. Taisyklėmis visų pirma yra atkuriamos ir didinamos pievų drugių ir agrarinio kraštovaizdžio paukščių populiacijos. Be to, naujosiomis taisyklėmis reikalaujama, kad ES valstybės narės imtųsi priemonių, kad:

- iki 2030 m. atkurtų 30 proc., o iki 2050 m. – 50 proc. žemės ūkio reikmėms naudojamų nusausintų durpynų;
- padidintų anglies san kaupų kiekį mineraliniuose dirvožemiuose;
- padidintų didelės įvairovės kraštovaizdžio elementų skaičių žemės ūkio paskirties žemėje (pvz., gyvatvorių, gėlių juostų, pūdymų, tvenkinių ir vaismedžių).

Miesto vietovės. Miesto ekosistemos sudaro 22 proc. ES žemės paviršiaus. Parkai, sodai, medžiai ir pievos yra svarbios augalų, paukščių ir vabzdžių buveinės.

Naujosiomis taisyklėmis ES siekia padidinti žaliąsias erdves miestuose, miesteliuose ir priemiesčiuose. Šiais tikslais būtų užtikrinta, kad:

- iki 2030 m., palyginti su gamtos atkūrimo taisyklių įsigaliojimo metais, nesumažėtų žalioji erdvė (nebent miesto aplinkoje jau yra 45 proc. žaliosios erdvės);
- miestuose padaugėtų medžių lajų dangos.

Upės ir salpos. Europos upėse yra daugiau kaip milijonas žmogaus pastatytų kliūčių: užtvankų, užtvarų ir rampų.

Laisvai tekančios upės leidžia judėti vandeniui, nuosėdoms, žuvims ir kitiems organizmams. Jos yra labai svarbios gerinant ES vandenų būklę ir didinant biologinę įvairovę.

Taisyklėmis siekiama pašalinti daug ES upėse esamų kliūčių, kad būtų užtikrintas didesnis upių tinklų sujungiamumas. Kadangi duomenų apie kliūtis upėse vis dar trūksta, vienas iš naujųjų taisyklių tikslų – parengti visoje ES esančių kliūčių sąrašą. Šalinant kliūtis daugiausia dėmesio būtų skirta pasenusiems ir nebenaudojamiems barjerams.

Miškai. Beveik 40 proc. ES teritorijos užima miškai. Jie yra labai svarbūs švelninant klimato kaitą, nes veikia kaip anglies dioksido absorbentai ir juose aptinkama didelė Europos biologinės įvairovės dalis.

Atkūrimo taisyklėmis būtų siekiama didinti biologinę įvairovę miškuose. Šiuo tikslu ES šalys turėtų pagerinti miškų būklę atsižvelgdamos į konkrečius rodiklius, kurie padėtų įvertinti miškų ekosistemos būklę. Tai galėtų būti daroma įvertinant negyvos medienos, kuri suteikia buveinę daugeliui miško organizmų ir prisideda prie dirvožemio formavimosi, kiekį bei paukščių rūšių skaičių.

Teisėkūros institucijos taip pat įtraukė nuostatą, kuria valstybės narės raginamos prisidėti siekiant iki 2030 m. ES pasodinti bent tris milijardus papildomų medžių.

Atkūrimo taisyklių įgyvendinimas. Atkūrimo planai turi apimti laikotarpį iki 2050 m. Priemonės turi būti suderintos su kitais atitinkamais teisės aktais, kaip gamtos apsaugos, atsinaujinančiosios energijos ir žemės ūkio taisyklės.

Atkūrimo priemonių pavyzdžiai:

- nevietinių augalų pievose, šlapynėse ir miškuose pašalinimas,
- nusiausintų durpynų drėgnumo atkūrimas,
- buveinių tarpusavio sujungiamumo gerinimas,
- cheminių pesticidų ir trąšų naudojimo sustabdymas arba sumažinimas,
- laukinės gamtos išsaugojimo skatinimas.

Valstybės narės taip pat turi nustatyti priemones, siekdamas iki 2040 m. atkurti bent 60 proc. o iki 2050 m. – bent 90 proc. prastos būklės buveinių.

4. KOMPENSACIJOS UŽ SAUGOMOSE TERITORIJOSE NUSTATYTUS VEIKLOS APRIBOJIMUS

Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme yra numatytos už saugomose teritorijose nustatytus veiklos apribojimus vienkartinės arba kasmetinės kompensacijos:

1. Vienkartinės kompensacijos išmokamos:

- Privataus miško savininkams, kurių miško valdose po nuosavybės teisių įgijimo įsteigiama nauja saugoma teritorija, pakeičiamos esamų saugomų teritorijų ribos arba nustatomi nauji veiklos apribojimai, dėl kurių uždraudžiamas brandžių medynų kirtimas arba reikalaujama dalį kirstinų medžių palikti neiškirstų, kompensuojamos pajamos, kurios galėjo būti gautos pardavus medieną rinkoje, atimant iš jų vidutinės medienos ruošos sąnaudas.

Kompensacija apskaičiuojama taikant vidutinės medienos rinkos kainas ir vidutinės medienos ruošos sąnaudas tais metais, kai privataus miško savininkas pateikia prašymą apskaičiuoti ir išmokėti kompensaciją.

Prašymą privataus miško savininkas gali pateikti ne anksčiau kaip tais metais, kai miškas pasiekia pagrindinių kirtimų amžių, taikytą iki veiklos apribojimų nustatymo.

- Privačios žemės savininkams ir valstybinės žemės nuomininkams, kurie iki saugomos teritorijos įsteigimo, esamos saugomos teritorijos ribų pakeitimo ar veiklos esamoje saugomoje teritorijoje reglamentavimo pakeitimo buvo pradėję rengti ar turėjo parengę teritorijų planavimo dokumentus ar ūkinės veiklos projektus, kurie nebegalės būti patvirtinti, arba anksčiau patvirtinti dokumentai ar ūkinės veiklos projektai negalės būti toliau įgyvendinami, arba turės būti keičiami dėl nustatytų naujų veiklos saugomoje teritorijoje apribojimų. Šiuo atveju kompensuojamos teritorijų planavimo dokumentų rengimo, jų keitimo išlaidos, taip pat likviduojamų objektų atkuriamoji turto vertė, atimant tolesniam naudojimui tinkamo turto vertę.

2. Kasmetinės kompensacijos išmokamos:

- Privataus miško savininkams, kurių miško valdose po nuosavybės teisių įgijimo įsteigiama nauja saugoma teritorija, pakeičiamos esamų saugomų teritorijų ribos arba nustatomi nauji veiklos apribojimai, dėl kurių atidedamas vėlesniam laikui brandžių medynų kirtimas arba reikalaujama dalį kirstinų medžių palikti neiškirstų kirtimų atidėjimo laikotarpiui, kompensuojami pajamų netekimo nuostoliai, kurie apskaičiuojami kaip vidutinės metinės palūkanos, mokamos einamaisiais metais Lietuvos komerciniuose bankuose už ilgalaikius (nuo 2 metų) terminuotus indėlius, naujai priimtus iš ne finansų bendrovių ir namų ūkių (jeigu nurodytos rūšies indėlių palūkanų norma einamaisiais metais Lietuvos komerciniuose bankuose yra neigiama, kompensacija nemokama). Palūkanos apskaičiuojamos nuo negautų pajamų, kurios galėjo būti gautos iškirtus kirstinus medžius ir pardavus medieną rinkoje, atimant iš jų vidutinės medienos ruošos sąnaudas.

Negautos pajamos apskaičiuojamos taikant vidutines medienos rinkos kainas ir vidutines medienos ruošos sąnaudas tais metais, kai privataus miško savininkas pateikia prašymą apskaičiuoti ir išmokėti kompensaciją, kuri jis gali pateikti ne anksčiau kaip tais metais, kai miškas pasiekia pagrindinių kirtimų amžių, taikytą iki veiklos apribojimų nustatymo.

- Žemės ūkio veiklos subjektams, kurių valdose po nuosavybės ar žemės naudojimo teisių įgijimo įsteigiama nauja saugoma teritorija, pakeičiamos esamos saugomos teritorijos ribos arba nustatomi nauji žemės ūkio veiklos apribojimai, dėl kurių jie iš sklypų, patenkančių į tokias saugomas teritorijas, gauna mažesnes pajamas. Šiuo atveju kompensuojama kasmet prarandamų pajamų dalis. Kasmetinė kompensacija už žemės plotą, kuriame buvo nustatyti žemės ūkio veiklos apribojimai, mokama 10 metų.

Privataus miško savininkas, norintis gauti kompensaciją už miško valdai nustatytus veiklos apribojimus, turi turėti šiai miško valdai galiojantį vidinės miškotvarkos projektą, kuriame nustatyti kompensacijai apskaičiuoti būtini duomenys:

- medienos, kuri, vykdant nustatytuosius reikalavimus, paliekama visam laikui arba laikinai neiškiršta brandžiam medyne, turį ir medyno rūšinę sudėtį;
- keliems metams atidedamas brandaus medyno kirtimas, jeigu visa brandžiam medyne sukaupta mediena ar jos dalis bus tik laikinai neiškiršta.

Privataus miško savininkas, norintis gauti kompensaciją, Valstybinės miškų tarnybos teritoriniam padaliniui pagal miško valdos buvimo vietą pateikia:

- nustatytos formos prašymą;
- sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo kopiją, jeigu nuosavybės teisė į miško žemę įgyta vėliau, negu buvo įsteigta saugoma teritorija ar nustatyti veiklos apribojimai, o privataus miško savininkui miško plotas pagal Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą grąžintas natūra.

Jei miško valda valdoma, naudojama ir ja disponuojama bendrosios nuosavybės teise, Valstybinės miškų tarnybos teritoriniam padaliniui pateikiamas vienas prašymas, pasirašytas visų bendraturčių, arba vienas prašymas, pasirašytas vieno bendraturčio, kuris su prašymu pateikia visų bendraturčių raštiškus sutikimus dėl prašymo pateikimo ir, jei bendraturtis sutinka, kad jam tenkanti kompensacijos dalis būtų išmokėta prašymą pateikusiam bendraturčiui ar kitam bendraturčiui, sutikimą raštu dėl kompensacijos išmokėjimo.

4.1. Programos priemonė „Su „Natura 2000“ ir Vandens pagrindų direktyva susijusios išmokos“

Programos priemonės „Su „Natura 2000“ ir Vandens pagrindų direktyva susijusios išmokos“ prioritetai yra šie:

- atkurti, išsaugoti ir pagerinti su žemės ūkiu ir miškininkystėje susijusias ekosistemas;
- skatinti efektyvų išteklių naudojimą ir remti perėjimą prie klimato kaitai atsparios mažo anglies dioksido kiekio technologijų ekonomikos žemės ūkio, maisto ir miškininkystės sektoriuose;
- skatinti socialinę įtrauktį, skurdo mažinimą ir ekonominę plėtrą kaimo vietovėse.

Minėtos priemonės tikslinės sritys yra šios:

- biologinės įvairovės atkūrimas, išsaugojimas ir didinimas, įskaitant „Natura 2000“ vietas, teritorijas, kuriose esama gamtinių ar kitų specifinių kliūčių, ūkininkauti skirtas gamtiniu požiūriu didelės vertės teritorijas bei Europos kraštovaizdžius;
- anglies dioksido konservavimas ir sekvestracija žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose;
- vietos plėtra kaimo vietovėse.

Priemonės kompleksinis tikslas – aplinkos išsaugojimas, klimato kaitos švelninimas ir prisitaikymas prie jo – padės išsaugoti genetinę ir rūšinę pievų ir miškų ekosistemų įvairovę, padidinti jų atsparumą ir užtikrins ekologinių procesų nenutrūkstumą.

Pagal Priemonę remiamos veiklos sritys, susijusios su biologinės įvairovės geros apsaugos būklės užtikrinimu, nustatant ir pritaikant ūkinės veiklos galimybes ir ūkininkavimo būdą taip, kad jis nekeltų pavojaus atskirų rūšių ir buveinių paplitimo arealams, ir su augančiu visuomenės poreikiu švariai ir sveikai aplinkai:

1. Parama pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“ skiriama kasmet už žemės ūkio paskirties žemės plotą, esantį „Natura 2000“ teritorijoje, siekiant paramos gavėjams kompensuoti šiose vietovėse dėl Tarybos direktyvos 2009/147/EB dėl laukinių paukščių apsaugos ir Tarybos direktyvos 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos privalomų reikalavimų įgyvendinimo patirtas papildomas išlaidas ir prarastas pajamas;

2. Parama pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ skiriama kasmet už miško plotą, esantį „Natura 2000“ teritorijoje arba kitoje gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje, siekiant paramos gavėjams kompensuoti šiose vietovėse dėl Paukščių direktyvos 2009/147/EB

ir Buveinių direktyvos 92/43/EEB privalomų reikalavimų įgyvendinimo patirtas papildomas išlaidas ir prarastas pajamas.

Pareiškėjais turi būti:

1. Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“ – fiziniai ir juridiniai asmenys, kurių valda arba jos dalis patenka į erdvinių duomenų sluoksnį „Natura 2000“ žemės ūkio naudmenose“;

2. Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ – privačių miškų valdytojai ir (ar) privačių miškų valdytojų asociacijos, kurių valda arba jos dalis yra erdvinių duomenų sluoksnyje „Natura 2000“ miškuose“ arba už jos ribų esančioje gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje, išskirtoje vadovaujantis Buveinių direktyva 92/43/EEB. Gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje esančioje valdoje ar jos dalyje turi būti nustatyta EB svarbos paukščių rūšių, išvardytų Paukščių direktyvos 2009/147/EB I priede, veisimosi vieta.

Pareiškėjas laikomas tinkamu gauti paramą, jeigu atitinka šiuos reikalavimus:

1. Pareiškėjo, kaip valdos valdytojo, valda turi būti įregistruota Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugpjūčio 27 d. nutarimu Nr. 1351 „Dėl Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo verslo registro įsteigimo ir jo nuostatų patvirtinimo“ numatyta tvarka;

2. Pareiškėjas privalo deklaruoti visus valdomus naudmenų ir kitus plotus nustatyta tvarka. Žemės valdymo teisė gali būti įrodoma pateikiant nuosavybės, nuomos ar panaudos juridinius santykius patvirtinančius dokumentus. Parama skiriama tik už Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius naudmenų ir kitus plotus;

3. Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“ deklaruotas bendras tinkamas paramai naudmenų plotas;

4. Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ deklaruotas bendras tinkamas paramai miško plotas erdvinių duomenų sluoksnyje „Natura 2000“ miškuose“ ar už „Natura 2000“ ribų esančioje gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje, kai konkrečiai vietovei taikomi apribojimai, susiję su Paukščių direktyvos 2009/147/EB ir Buveinių direktyvos 92/43/EEB įgyvendinimu, turi būti ne mažesnis kaip 0,5 ha, sudarytas iš laukų, ne mažesnių kaip 0,01 ha ploto:

- kuriame (-iuose) taikomas bent vienas iš Paramos už žemės ūkio naudmenas ir kitus plotus bei ūkinius gyvūnus paraiškos ir tiesioginių išmokų administravimo bei kontrolės taisyklėmis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2023 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. 3D-92 „Dėl Paramos už žemės ūkio naudmenas ir kitus plotus bei ūkinius gyvūnus paraiškos ir tiesioginių išmokų administravimo bei kontrolės taisyklių patvirtinimo“ nurodytų apribojimų;

- „Natura 2000“ miško teritorijoje esančioje valdoje ar jos dalyje turi būti aptinkama EB svarbos miško buveinė (9010 *vakarų taiga, 9020 *plačialapių ir mišrūs miškai, 9050 žolių turtingi eglynai, 9060 spygliuočių miškai ant fluvioglacialinių ozų, 9080 *pelkėti lapuočių miškai, 9160 skroblynai, 9180 *griovų ir šlaitų miškai, 9190 sausieji ąžuolynai, 91D0 *pelkiniai miškai, 91E0 aliuviniai miškai, 91F0 paupių guobynai, 91T0 kerpiniai pušynai) ir (ar) potenciali buveinė ir (arba) nustatyta EB svarbos rūšies radavietė ar jos buveinė;

- gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje esančioje miško valdoje ar jos dalyje turi būti nustatyta EB svarbos paukščių rūšių, įtrauktų į Paukščių direktyvos 2009/147/EEB I priedą, lizdavietė.

Pareiškėjo atitiktis nustatytoms tinkamumo sąlygoms vertinama pagal paraiškos pateikimo dieną pareiškėjo pateiktus, dokumentais pagrįstus bei viešuosiuose registruose esančius duomenis.

Pareiškėjams ir jų sutuoktiniams, kurie dalyvavo arba dalyvauja įgyvendinant Kaimo plėtros 2004–2006 metų plano priemonę „Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas“ arba Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programos priemonę „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“, parama neskiriama.

Isipareigojimai. Pareiškėjas įsipareigojimų laikotarpiu, kurio trukmė 1 metai, visoje valdoje privalo laikytis kompleksinės paramos reikalavimų, kurie apima Valdymo reikalavimus ir trąšų bei augalų apsaugos produktų naudojimo reikalavimus ir Žemės ūkio naudmenų geros agrarinės ir aplinkosaugos būklės reikalavimų (GAAB) reikalavimus.

Pareiškėjas visoje valdoje privalo laikytis visų konkrečiai teritorijai taikomų ūkinės veiklos apribojimų ar draudimų, susijusių su Buveinių direktyvos 92/43/EEB ir Paukščių direktyvos 2009/147/EB įgyvendinimu, nustatytų Saugomų teritorijų įstatyme, Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme, saugomos teritorijos nuostatuose, apsaugos reglamentuose, saugomos teritorijos planavimo dokumentuose, apsaugos sutartyse su privačios žemės savininkais ar valstybinės žemės valdytojais. Į paramą pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“ galima pretenduoti, kai konkrečioje teritorijoje yra bent vienas iš šių apribojimų ar draudimų:

- draudimas suarti pievas ar ganyklas (taip pat ir lėkščiuoti) arba persėti jas kultūrinėmis žolėmis;
- draudimas naudoti trąšas (įskaitant mėšlą ir (arba) srutas) ir pesticidus ar kalkinti žemės ūkio naudmenas;
- draudimas sausinti arba kitaip keisti teritorijos hidrologinį režimą;

- apribotas ganomų ūkinių gyvūnų skaičius (ne intensyviau kaip 1 SG vienam hektarui);
- nustatyti ganymo ar šienavimo terminai.

Jeigu pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“ šienavimo ar ganymo terminai konkrečioje teritorijoje nėra reglamentuojami (Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme, saugomos teritorijos nuostatuose, apsaugos reglamentuose, saugomos teritorijos planavimo dokumentuose, apsaugos sutartyse su privačios žemės savininkais ar valstybinės žemės valdytojais), kai šienaujama – šienavimas pradedamas nuo birželio 15 d. ir užbaigiamas (nupjauta žolė išvežama iš lauko) iki spalio 30 d. (įskaitytinai), kai ganomi ūkiniai gyvūnai – ganiavos laikotarpis nenustatomas, gali būti ganoma ne didesniu kaip 1 SG/ha intensyvumu įsipareigotame pagal Priemonę plote.

Parama už naudmenų plotą, kuriam yra taikomas tik vienintelis numatytas draudimas, neleidžiantis sausinti ar kitaip keisti hidrologinio režimo, skiriama tik tuo atveju, jeigu deklaruotuose naudmenų plotuose nėra anksčiau įrengtų sausinimo sistemų arba jeigu anksčiau įrengtos sausinimo sistemos yra nurašytos ir nefunkcionuojančios.

Pareiškėjas privalo tvarkyti miško teritoriją, laikydamasis nacionalinių teisės aktų bendrųjų reikalavimų ir konkrečiai vietai taikomų apribojimų ar draudimų, susijusių su Buveinių direktyvos 92/43/EEB ir Paukščių direktyvos 2009/147/EB įgyvendinimu, nustatytų Saugomų teritorijų įstatyme, Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme, saugomos teritorijos nuostatuose, apsaugos reglamentuose, saugomos teritorijos planavimo dokumentuose, apsaugos sutartyse su privačių miškų savininkais, vidinės miškotvarkos projektuose, ar kitų teisės aktų, reglamentuojančių veiklą saugomoje teritorijoje ar gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje.

Į paramą pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ galima pretenduoti, kai konkrečioje teritorijoje yra bent vienas iš šių apribojimų ar draudimų:

- draudimas vykdyti pagrindinius miško kirtimus (pagrindiniai kirtimai atidėti vėlesniam laikui) arba leidžiami nedidelio intensyvumo atrankiniai kirtimai (leidžiant iškirsti ne daugiau kaip 10 proc. medyno tūrio per 10 metų) medyne, kuris pasiekęs IV grupės miškams taikomą kirtimų amžių;
- draudžiami ugdomieji miško kirtimai ir brandžių medžių iškirtimas, bei draudžiami arba ribojami sanitariniai miško kirtimai, leidžiant palikti tam tikrą skaičių džiūstančių ar išdžiūvusių medžių 1 ha;
- plynųjų pagrindinių miško kirtimų biržėse turi būti paliekamas papildomas skaičius neiškirstų žalių medžių;
- vykdant sanitarinius miško kirtimus retinimo amžių (21 metai) pasiekusiuose ir vyresniuose medynuose negali būti iškertami visi džiūstantys ar išdžiūvę medžiai.

Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ visais atvejais valdoje ar jos dalyje medynui žuvus dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių, taip pat mišką privalomai išskirtus dėl masinio ligų ir kenkėjų paplitimo grėsmės, arba įvykdžius kitus kirtimus, dėl kurių Paraiškoje nurodytų įsipareigojimų įgyvendinimas tampa neįmanomas, pareiškėjas privalo apie tai informuoti Agentūrą raštu ir pateikti tai įrodančius dokumentus per 15 darbo dienų nuo tada, kai sužinojo apie šią aplinkybę. Parama už einamaisiais metais iškirstą ar žuvusį medyno plotą neskiriama.

Pareiškėjas paramos už tą patį plotą pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ negali kreiptis, jei yra gavęs kompensaciją pagal Vyriausybės patvirtintą 2004 m. gruodžio 3 d. nutarimą Nr. 1578 „Dėl Kompensacijų privataus miško savininkams už saugomose teritorijose nustatytus veiklos apribojimus apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Pareiškėjas pagal Priemonę privalo laikytis specifinių reikalavimų pagal atskiras veiklos sritis:

1. Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“:

- pievas (Klasifikatoriaus kodai GPŽ, DGP, AGP), žolinius azotą kaupiančius augalus ariamojoje žemėje (visi Klasifikatoriaus III grupės kodai) nušienauti ir sutvarkyti bent 1 kartą per metus ir (ar) nuganyti (deklaruojamuose laukuose privalo būti aiškių ganymo požymių – ekskrementų liekanų, išguldytos ir (arba) nuėstos žolės ar kitų požymių). Kaip minėta, šienavimas pradedamas nuo birželio 15 d. ir užbaigiamas (nupjauta žolė išvežama iš lauko) iki spalio 30 d. (įskaitytinai), kai ganomi ūkiniai gyvūnai – ganiavos laikotarpis nenustatomas, gali būti ganoma ne didesniu kaip 1 SG/ha intensyvumu įsipareigotame pagal Priemonę plote.

Pareiškėjas, su tais pačiais plotais dalyvaujantis Priemonėje ir tęstinėje Programos priemonėje „Agrarinė aplinkosauga ir klimatas“ (Klasifikatoriaus kodai: RZV, 5PT-8, 5PT-7, EPT, SPT, 5PT-2, 5PT-3, MNP, MNŠ, MNN), privalo laikytis šienavimo ir (ar) ganymo terminų, nustatytų tęstinės Programos priemonės „Agrarinė aplinkosauga ir klimatas“ įgyvendinimo taisyklėse.

Pareiškėjas, su tais pačiais plotais dalyvaujantis Priemonėje ir Strateginio plano kompleksinės ekologinės sistemos „Veiklos ariamojoje žemėje“ veiklose „Trumpaamžių medingųjų augalų juostos“, „Daugiamečių žolių juostos“ (Klasifikatoriaus kodai: MAJ, DGJ), privalo laikytis šienavimo terminų, nustatytų Paramos už žemės ūkio naudmenas ir kitus plotus bei ūkinius gyvūnus paraiškos ir tiesioginių išmokų administravimo bei kontrolės taisyklėse.

Jei ganoma ne didesniu intensyvumu kaip 0,3 SG/ha įsipareigotame pagal Priemonę plote (vertinamas visų pagal Priemonę deklaruotų pievų plotų ir ganomų žolėdžių ūkinių gyvūnų,

perskaičiuotų į SG santykis, žolės likučiai turi būti nušienauti ir sutvarkyti (nušienauta žolė turi būti išvežta iš lauko, žolę smulkinti ir paskleisti draudžiama), laikantis nustatytos tvarkos ir terminų.

Jei ganoma ne mažesniu intensyvumu kaip 0,3 SG/ha ir ne didesniu intensyvumu kaip 0,5 SG/ha įsipareigotame pagal Priemonę plote, nustatyta tvarka ir terminais žolės likučių šienauti nebūtina, o po ganymo lauke likusi nenuėsta žolė nebus laikoma neatitikimu reikalavimams, tačiau nenuėstos žolės likučių smulkinimas ir paskleidimas draudžiamas.

Jei ganoma ne mažesniu intensyvumu kaip 0,5 SG/ha ir ne didesniu intensyvumu kaip 1 SG/ha įsipareigotame pagal Priemonę plote, nustatyta tvarka ir terminais žolės likučių šienauti nebūtina, o po ganymo lauke likusi nenuėsta žolė nebus laikoma neatitikimu reikalavimams, nenuėstos žolės likučiai gali būti smulkinami ir paskleidžiami;

- žaliajame pūdyje nevykdyti žemės ūkio gamybos (t. y. neganyti ūkinių gyvūnų, nešienauti žolės, išskyrus žaliosios masės įterpimą į dirvą ir sutvarkymą) einamųjų metų produkcijai gauti. Žaliajame pūdyje auginamas bent dviejų einamaisiais metais pasėtų žemės ūkio augalų mišinys turi vyrauti ir būti sudarytas iš šių: vasarinių rapsų, rapsukų, garstyčių (baltųjų ir rudųjų, juodųjų), ridikų (aliejinių ir baltųjų, juodųjų), avižų, facelijų, grikių, saulėgrąžų ir visų Klasifikatoriaus II bei III grupės augalų, kuris ne vėliau kaip iki einamųjų metų rugsėjo 1 d. turi būti įterpiamas į dirvą ar kitaip sutvarkomas (voluojamas, smulkinamas, skutamas). Prieš įterpiant ar sutvarkant žaliąjį pūdymą, nuimti augalų derlių draudžiama. Žaliąjį pūdymą galima išlaikyti trumpiau nei nurodyta, jei pareiškėjas prieš žaliosios masės įterpimą į dirvą ar jos sutvarkymą mobiliąja programa „NMA agro“ Agentūrai pateikia auginamo mišinio nuotrauką;

- erozijai jautrioje teritorijoje (šlaitų, statesnių nei 12 proc. sluoksnis), sodų, riešutynų ir uogynų (deklaruojamų Klasifikatoriaus kodais: OBS, KRS, SLS, VYS, TRS, KTS, ASU, JSU, RSU, BSU, AVU, ARU, SVU, ŠIU, GEU, BKU, SPU, PUU, ŠAU, ERK, GUD, ŠRM, SMD, AKT, RŠT, VYN, SOM, UOM) plotuose ir jų tarpueiliuose žemės dirbimas ir purenimas draudžiamas;

- šienavimo metu nupjauta žolė (šienas, žalioji masė ar kt.) sodų, riešutynų ir uogynų tarpueiliuose, kuriuose yra pieva, turi būti sutvarkyta (išvežta iš lauko) iki spalio 30 d.;

- Nemuno deltos užliejamų pievų teritorijoje, kuri priskiriama prie vietovių, kuriose esama specifinių kliūčių, kategorijos (Lumpėnų, Stoniškių, Kintų ir Rusnės seniūnijose), nupjautos žolės ritinius išvežti iš laukų iki spalio 30 d.;

- žemės ūkio augalų plotuose ariamojoje žemėje auginti žemės ūkio augalus (žemės ūkio augalų auginimas nustatomas sėja ir (arba) augalų vegetacija ir (arba) derliaus nuėmimu);
- tvarkyti buhalterinę apskaitą teisės aktų nustatyta tvarka;
- jei valdoje kituose plotuose yra naudojamos organinės ir (arba) mineralinės (neorganinės) trąšos, išskyrus neorganines antrinių augalų maisto medžiagų (kalcio, magnio, natrio, sieros) bei mikroelementines trąšas, taip pat jei naudojami mėšlas ir (arba) srutos, ir (arba) kalkinimo medžiagos, PPIS (adresu <https://paseliai.vic.lt>) visiems tręšiamiesiems ir (arba) kalkinamiems plotams įvesti duomenis apie einamaisiais metais panaudotas trąšas (įskaitant mėšlą ir (arba) srutas) ir (arba) kalkinimo medžiagas: lauko atpažinimo numerį (kontrolinio žemės sklypo ir lauko numerį arba lauko eilės numerį), pasėlio kodą arba augalo pavadinimą, tręšiamą ir (ar) kalkinamą plotą, trąšos ar kalkinimo medžiagos pavadinimą, panaudotos trąšos ar kalkinimo medžiagos kiekį (kg), panaudotos trąšos ar kalkinimo medžiagos kiekį (kg į ha), tręšimo arba kalkinimo datą. Duomenys turi būti užpildyti per 20 darbo dienų nuo trąšų ir (ar) kalkinimo medžiagų panaudojimo. Ši nuostata netaikoma ekologiškai ūkininkaujantiems pareiškėjams.

Ekologiškai ūkininkaujantys pareiškėjai privalo pildyti Ekologinės gamybos žurnalą, kaip nustatyta Ekologinės gamybos žurnalo pildymo tvarkos apraše, patvirtintame Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2021 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 3D-857 „Dėl Ekologinės gamybos žurnalo ir jo pildymo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Jei tręšimo ir (ar) kalkinimo darbai buvo atliekami iki Paraiškos pateikimo dienos, duomenys apie einamaisiais metais panaudotas trąšas ir (ar) kalkinimo medžiagas turi būti užpildyti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo pirmos paraiškų teikimo laikotarpio dienos;

- jei valdoje kituose plotuose naudojami profesionaliajam ir (ar) neprofesionaliajam naudojimui skirti augalų apsaugos produktai, pareiškėjas privalo pildyti Augalų apsaugos produktų naudojimo apskaitos žurnalą Augalų apsaugos produktų saugojimo, tiekimo rinkai, naudojimo taisyklėse, patvirtintose Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2003 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 3D-564 „Dėl Augalų apsaugos produktų saugojimo, tiekimo rinkai, naudojimo taisyklių patvirtinimo“, nustatytais terminais ir būdais einamaisiais metais visiems apdorotiems plotams. Ši nuostata netaikoma ekologiškai ūkininkaujantiems pareiškėjams.

Ekologiškai ūkininkaujantys pareiškėjai privalo pildyti Ekologinės gamybos žurnalą, kaip nustatyta Ekologinės gamybos žurnalo pildymo tvarkos apraše.

Jei apdorojimo augalų apsaugos produktais darbai buvo atliekami iki Paraiškos pateikimo dienos, duomenys turi būti užpildyti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo pirmos paraiškų teikimo laikotarpio dienos;

- jei šienaujama, pildyti Atliktų ūkio darbų žurnalą, nurodant šienavimo ir nupjautos žolės išvežimo iš lauko laikotarpius. Šienavimo duomenys Atliktų ūkio darbų žurnale užpildomi ne vėliau kaip per 20 darbo dienų PPIS (adresu <https://paseliai.vic.lt>);

- jei ganoma, pildyti Atliktų ūkio darbų žurnalą, kurio forma pateikta Paramos už žemės ūkio naudmenas ir kitus plotus bei ūkinius gyvūnus paraiškos ir tiesioginių išmokų administravimo bei kontrolės taisyklių 8 priede, pateikiant duomenis apie deklaruotame plote ganomus ūkinius gyvūnus (nurodomas kiekvieno ūkinio gyvūno ženklavimo ar mikroschemos numeris, ar bandos numeris (jei numeris suteikiamas tik bandai)) ir ganymo pradžios bei pabaigos laikotarpius. Ganymo duomenys Atliktų ūkio darbų žurnale pradedami pildyti pradėjus ganyti ir turi būti užpildyti ne vėliau kaip iki einamųjų metų spalio 1 d. PPIS (adresu <https://paseliai.vic.lt>).

Jei ganymas buvo pradėtas iki Paraiškos pateikimo dienos, duomenys apie einamaisiais metais pradėtą ganyką turi būti užpildyti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo pirmos paraiškų teikimo laikotarpio dienos;

2. Pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ Pareiškėjas pagal Priemonę privalo laikytis šių specifinių reikalavimų:

- jei pareiškėjo valdoje ar jos dalyje taikomas apribojimas - plynųjų pagrindinių miško kirtimų biržėse paliekamas papildomas skaičius neiškirstų žalių medžių (išskirtose tam tikrose paukščių apsaugai svarbiose teritorijose, apribojimas pažymėtas kodu NM), pareiškėjas privalo turėti VMT Miškų ūkio priežiūros skyriaus išduotą leidimą kirsti mišką, kuriame būtų nurodyta, kad leidžiama vykdyti plynąjį miško kirtimą, paliekant papildomą skaičių neiškirstų žalių medžių;

- tais atvejais, kai valda (jos dalis) nepatenka į sutartinius kodus PK, UK, NM ar DM pažymėtus plotus arba kai PPIS pateiktos iš anksto nurodytos informacijos apie pareiškėjo valdoje (jos dalyje) nustatytus miškų ūkinės veiklos apribojimus nepakanka Paraiškai pateikti arba valdoje įvyko tam tikrų pokyčių, susijusių su konkrečios miško vietovės, esančios erdvinio duomenų sluoksnyje „Natura 2000“ miškuose“, privalomaisiais apribojimais, pareiškėjas, teikiantis Paraišką, privalo turėti Saugomos teritorijos direkcijos pagal valdos buvimo vietą ne anksčiau kaip 2024 m. išduotą pažymą apie nustatytus privalomus veiklos apribojimus. Pažymos apie valdoje nustatytus veiklos apribojimus privataus miško savininkams ar jų

asociacijoms, pretenduojantiems į paramą pagal Priemonės veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“, išdavimo tvarkos aprašas yra patvirtintas VSTT direktoriaus nustatyta tvarka;

- pareiškėjas, nustatytais atvejais besikreipiantis pažymos apie nustatytus privalomus veiklos apribojimus, Saugomos teritorijos direkcijai privalo pateikti miško valdymo teisę patvirtinantį dokumentą arba įgaliojimą (jei prašymą teikia įgaliotas asmuo) ir vieną iš šių dokumentų:

- ✓ miško valdai parengtą ir patvirtintą galiojantį vidinės miškotvarkos projektą (arba vidinės miškotvarkos projektą, pakoreguotą pagal nustatytus veiklos „Natura 2000“ teritorijoje“), kuriame nurodyti ūkinės veiklos apribojimai, sklypai ir plotas, kuriame jie taikomi;

- ✓ VĮ Registrų centro išduotą pažymą apie miškų valstybės kadastro duomenis (taksaciniai rodikliai, miškų žemėlapių fragmentas su pažymėtomis sklypo ribomis);

- ✓ miškininko specialisto išvadą apie žemės sklype nustatytą EB svarbos paukščių veisimosi vietą. Šią išvadą rengia VMT registruoti specialistai, kurie turi teisę rengti vidinės miškotvarkos projektus.

Jei vidinės miškotvarkos projektas ar apie žemės sklype nustatytą EB svarbos paukščių veisimosi vietą išvada rengiama apie žemės sklype nustatytą EB svarbos paukščių veisimosi vietą, šių dokumentų rengėjas privalo patikrinti, ar EB svarbos paukščių lizdavių yra įregistruota Saugomų rūšių informacinėje sistemoje.

Saugomų teritorijų direkcijų pažymų išdavimo tvarka, informacija apie išvadų teikimą skelbiama VSTT tinklalapyje www.vstt.lrv.lt rubrikoje „Finansinė parama saugomose teritorijose“ „Finansinė parama „Natura 2000“ miškuose“.

- deklaruojant plotus už „Natura 2000“ teritorijos ribų esančioje gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje, kai valda ar jos dalis patenka į EB svarbos paukščių veisimosi vietą (lizdavių), kurioje draudžiami pagrindiniai miško kirtimai, vadovaujantis Miško kirtimo taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2010 m. sausio 27 d. įsakymu Nr. D1-79 „Dėl Miško kirtimo taisyklių patvirtinimo“, I priedo nuostatomis, pareiškėjas, teikiantis Paraišką, turi turėti vidinės miškotvarkos projektą, kuriame nustatyti EB svarbos paukščių veisimosi vietoje (lizdavių) taikomi veiklos apribojimai, arba išvadą apie žemės sklype nustatytą EB svarbos paukščių veisimosi vietą. Iki einamųjų metų rugpjūčio 1 d. pareiškėjas VSTT privalo pateikti vidinės miškotvarkos projektą, kuriame nustatyti EB svarbos paukščių veisimosi vietoje (lizdavių) taikomi miškų ūkinės veiklos apribojimai, arba išvadą apie žemės sklype nustatytą.

Paramos dydis. Parama pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ žemės ūkio paskirties žemėje“ skiriama kasmet:

- 61 Eur už ha ariamosios žemės;
- 76 Eur už ha natūralių ir pusiau natūralių pievų.

Parama pagal veiklos sritį „Parama „Natura 2000“ miškuose“ skiriama kasmet:

- 275 Eur už ha (pirminiu ne ilgesniu kaip 5 metų laikotarpiu, t. y. pirmuosius penkerius metus nuo pirmos gautos išmokos pagal Priemonę) – kai uždrausta vykdyti pagrindinius miško kirtimus (įskaitant, kai draudžiami pagrindiniai kirtimai EB svarbos paukščių veisimosi vietose ir kai pagrindiniai kirtimai atidėti vėlesniam laikui) arba leidžiami nedidelio intensyvumo atrankiniai kirtimai (leidžiant iškirsti ne daugiau kaip 10 proc. medyno tūrio per 10 metų);

- 200 Eur už ha (pasibaigus pirminiam 5 metų laikotarpiui) – kai uždrausta vykdyti pagrindinius miško kirtimus (įskaitant, kai draudžiami pagrindiniai kirtimai EB svarbos paukščių veisimosi vietose ir kai pagrindiniai kirtimai atidėti vėlesniam laikui) arba leidžiami nedidelio intensyvumo atrankiniai kirtimai (leidžiant iškirsti ne daugiau kaip 10 proc. medyno tūrio per 10 metų);

- 177 Eur už ha – kompleksinio apribojimo atveju, kai draudžiami ugdomieji miško kirtimai ir brandžių medžių iškirtimas, bei draudžiami ar apriboti sanitariniai kirtimai, paliekant tam tikrą džiūstančių medžių ar sausulių skaičių 1 ha;

- 187 Eur už ha – kai plynųjų pagrindinių miško kirtimų biržėse paliekamas papildomas skaičius neiškirstų žalių medžių;

- 72 Eur už ha – kai vykdant sanitarinius kirtimus draudžiama iškirsti visus džiūstančius ar išdžiūvusius medžius.

Paramos suma apskaičiuojama atitinkamai pagal į erdvinių duomenų sluoksnius „Natura 2000“ žemės ūkio naudmenose“ ar „Natura 2000“ miškuose“ arba į už „Natura 2000“ ribų esančioje gamtiniu požiūriu vertingoje teritorijoje patenkančią plotą, kuriame yra taikomas draudimai ar apribojimai.

Pareiškėjui neteisingai nurodžius valdos ar jos dalies buvimo erdvinių duomenų sluoksniuose „Natura 2000“ žemės ūkio naudmenose“ ir „Natura 2000“ miškuose“ faktą, paramos suma apskaičiuojama pagal nustatytą faktą, tačiau sankcijos netaikomos.

LITERATŪRA

1. 2019 m. gruodžio 11 d. Europos Komisijos komunikatas COM(2019) 640. Žaliosis kursas.
2. 2020 m. gegužės 20 d. Europos Komisijos komunikatas COM(2020) 380 2030 m. ES biologinės įvairovės strategija. Prieiga internetu: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a3c806a6-9ab3-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF.
3. Aplinkosaugos koalicija. Aplinkos būklės visuomeninė apžvalga 2023. Kaip Lietuvai sekasi eiti žaliojo kurso keliu? 2023. – 60 p.
4. Augustauskas, J. Europos ekologinis tinklas NATURA 2000. Prieiga internetu: <https://birdlife.lt/europos-ekologinis-tinklas-natura-2000>.
5. Biologinės įvairovės konvencija. 1992 06 05. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19850?jfwid=>.
6. Biologinė įvairovė ir kraštovaizdis. Prieiga internetu: https://www.akoalicija.lt/aplinkos_bukle/gamta#h.dl3nftin67y7.
7. Europos audito rūmai. Pecialioji ataskaita. 2020. Prieiga internetu: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/biodiversity-13-2020/lt/index.html>.
8. Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba. Gamtos atkūrimas. Prieiga internetu: <https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/nature-restoration/>.
9. Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba. Pasirengimo įgyvendinti 55 % tikslą priemonių rinkinys: siekiant klimato tikslų žemės naudojimo ir miškininkystės sektoriuose. Prieiga internetu: <https://www.consilium.europa.eu/lt/infographics/fit-for-55-lulucf-land-use-land-use-change-and-forestry/>.
10. Europos žaliasis kursas. Prieiga internetu: <https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/green-deal/>.
11. Kaimo plėtra. Koks ūkininkavimo poveikis biologinei įvairovei? Prieiga internetu: <https://www.akoalicija.lt/veikla/2019-09-13-koks-%C5%ABkininkavimo-poveikis-biologinei-%C4%AFvairovei>.
12. Klimato kaitos švelninimas žemės ūkio sektoriuje. Prieiga internetu: <https://klimatokaita.lt/klimato-kaitos-svelninimas/klimato-kaitos-svelninimas-zemes-ukio-sektoriuje/>.
13. Klimato kaita ir ekstremalūs gamtos reiškiniai: iššūkiai Lietuvos žemės ūkiui. Prieiga internetu: <https://bef.lt/2024/05/09/klimato-kaitos-poveikis-zemes-ukiui-1/>.
14. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. EB svarbos natūralių buveinių inventorizavimas. <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/gamtos-apsauga/saugomos-teritorijos-ir-kraštovaizdis-zeldynai/igyvendinti-projektai/eb-svarbos-naturaliu-buveiniu-inventorizavimas-palankios-apsaugos-bukles-kriteriju-nustatymas-ir-monitoringo-sistemos-sukurimas/>.
15. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2018 balandžio 19 d. įsakymas Nr. D1-317 „Dėl Buveinių apsaugai svarbių teritorijų nustatymo“. Galiojanti suvestinė redakcija: 2023 03 11 d.
16. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2001 balandžio 20 d. įsakymas Nr. 219 „Dėl Buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijų aprašo patvirtinimo“. Galiojanti suvestinė redakcija: 2023 08 17 d.
17. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. „Natura 2000“ prioritetinių veiksmų programa (pvp), skirta įgyvendinti Lietuvoje. – 96 p.
18. Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. lapkričio 9 d. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. Valstybės žinios, 1993-11-24, Nr. 63-1188. Galiojanti suvestinė redakcija: 2024-01-01 - 2024-06-30.

19. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2014 m. kovo 14 d. įsakymas Nr. D1-281 „Dėl Paukščių apsaugai svarbių teritorijų nustatymo“. Galiojanti suvestinė redakcija: 2023 12 07 d.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 3 d. nutarimas Dėl Kompensacijų privataus miško savininkams už saugomose teritorijose nustatytus veiklos apribojimus apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios, 2004-12-09, Nr. 177-6554. Galiojanti suvestinė redakcija: 2020 11 10.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004m. kovo 15 d. nutarimas Nr. 276. Dėl Bendrųjų buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų patvirtinimo. Valstybės žinios, 2004-03-17, Nr. 41-1335. Galiojanti suvestinė redakcija: 2022 07 01.
22. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija. Žaliasis kursas. Prieiga internetu: <https://zum.lrv.lt/lt/zaliasis-kursas/>.
23. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos 2015 m. balandžio 1 d. įsakymas Nr. 3D-246 Dėl žemės ūkio ministro 2015 m. balandžio 1 d. įsakymo Nr. 3D-246 „Dėl Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos priemonės „Su „Natura 2000“ ir Vandens pagrindų direktyva susijusios išmokos“ įgyvendinimo taisyklių, taikomų 2023 m. ir 2024 m. teikiamoms paraiškoms, patvirtinimo. TAR, 2015-04-02, Nr. 4958. Galiojanti suvestinė redakcija: 2024 03 16 d.
24. Nacionalinėje klimato kaitos valdymo darbotvarkė.
25. Natura 2000. Prieiga internetu: <https://naturalit.lt/apie-natura-2000/>
26. Saugomos teritorijos. Prieiga internetu: <https://saugoma.lt/lt/saugomu-teritoju-sistema/kas-yra-saugomos-teritorijos>.
27. Saugomų teritorijų sistemos kūrimo istorija. <https://saugoma.lt/lt/saugomu-teritoju-sistema/saugomu-teritoriju-sistemos-kurimo-istorija>.
28. Skorupskas, R. Išvalgos apie žemės ūkio politiką. 2022. Prieiga internetu: https://www.akoalicija.lt/aplinkos_bukle/zemes-ukis#h.npi70j18jeum.
29. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba. Apie Natura 2000. Prieiga internetu: <https://vstt.lrv.lt/lt/saugomu-teritoriju-sistema/natura-2000/apie-natura-2000/>.